

IZGUBLJEN ŽIVOT

Napisao

D. V. GRIGOROVIĆ.

Preveo

August Harambašić.

TISAK I NAKLADA AKADEM. KNJIŽARE LAV. HARTMANA
(KUGLI i DEUTSCH)
Zagreb, Ilica br. 4. Hotel k caru austrijanskomu.

IZGUBLJEN ŽIVOT.

I.

Kupac.

Nedaleko trga, gdje se prodaje sieno, na Katarinskom kanalu, od prastarih je vremena dućančić, koji i nehotice pada u oči prolaznikom. On je u istinu dosta originalan. Dućan je u ogromnoj kući, pod starimi i polugnjilimi vratnicami, koje su sa svih strana čvrsto zatvorene, osim malih vratašca, kojimi se ulazi, — pa ga moraš viditi na prvi pogled. On je iz vana desno i lievo, gore i dolje prekriven čitavim nizom knjižica i slika, koje su razkoljenimi drvci pričvršćene na tankih konopcih. Vlastnik svega toga blaga sedamdesetgodišnji je starac. Njega poznadu svi stanovnici u onoj okolici. Njegovo lice, navorano poput suha pergamenta, duge i siede vlasi, koje su mjestimice žutkaste, pognuto, suho tielo i sivkaste, zaplakane oči, koje turobno gledaju preko okruglih olovnih naočala, — sve

bi to umjetniku moglo biti izvrstnim uzorkom, da naslika vrača ili alkimistu iz srednjega vieka. Starac je izgledao osobito liepo, kad je stupio na prag, te ga je svega obasjalo sunčano svjetlo. A to je bivalo vrlo često. Sad bi ga napolje izazvao „Jeruslan Lazarević", koga je savijao vjetar, te mu je prietio, da će ga baciti dolje u blato, — a sad je morao vikati na bezposlice, koji su se sakupljali pred ulazom, pa su mu zaklanjali svjetlo. Ne treba istom reći, da je tih bezposlica bilo mnogo više nego kupaca. Možda pred nijednim izlogom nije se sakupljalo toliko svieta. Ali drugačije nije u ostalom moglo ni da bude.

Kad se je približio koji vojnik, to su pred njim bile „borbe Rusa sa Kabardinci", ili je bila slika, koja je prikazivala Rusa na konju: pod kopitama konja valjaju se u groznih mukah Turci posječeni i bez glave, a desno se vide nepomični redovi ruskih vojnika, s kojimi se umjetnik u ostalom nije mnogo mučio: on je povukao bieli potez, i ovratnici bili su gotovi; on je namazao nešto modre boje, i munduri bijahu naslikani; on je potrošio nešto ljepila i čadje, i čižme bijahu gotove itd.

— Ej, tetuška, — kaže neki vojnik, pošto je prolazeću staru ženu s tupim nosom upozorio na „vražji mlin", — pogledji, kako je vrag vas stare babe bez zubi vrlo mlade naslikao!...

I staru spopane znatiželjnost, i ona stane.

Pismeni trgovac sa žitkom ne prodje takodjer, a da glasno ne pročita „šaljive doživljaje" Vanjke Kajna i Kondraške Bulavina, ili „najnovije i najpodpunije proročište". Dodje li hrpa zidara, razidje se odmah, čim se približi k dućanu: jedan promatra „seljake Dolbilu i Gvozdilu, koji ubijaju Franceze", drugi gleda „doživljaje zime i nosa"... Oni stoje vrlo dugo, kao

da procjenjuju vriednost slika, i tek pošto je koji drug pročitao nekoliko poučnih izreka iz izvješenih knjižica: „Škodljivost pića", ili „Kloni se krčme!" — udaljuju se i odlaze u bližnju gostionu.

Ali vrlo često ne ukrašuju samo prosti drvorezi ulaz čuvena dućana. Kadikad vidi se medju tim šarenilom i posve antikna glava, ili studija po naravi, koju je naslikao kakav marljivi umjetnik, ili napokon kakav stari talijanski bakrorez po slici kojeg velikog umjetnika, koji je Bog zna kakovim slučajem zapao medju „pogreb mačka" i sliku „Kizlar age"...

U sedam sati na večer, poslje sparna lipanjskoga dana, tiskalo se je kao obično mnogo svieta pred ulazom dućana, na najveću muku njegova vlastnika, koji je u njemu sjedio i skoro skapavao od vrućine. Ovaj put svraćao je na se sveobću pozornost neki trgovac, koji je obćinstvu kroz nos čitao „pustolovine velikoga lopova i šaljivca Savezdrala Nosana"...

Skoro u isto vrieme zaustavio se je mlad i slabo odjeven čovjek (imao je sivi ogrtač i iznošen klobuk) nekoliko koraka iza sakupljene svjetine. Već iz daleka gledao je prema dućanu, kad ga je sa njegovimi šarenimi slikami vidio samo kao kakovu sjajnu točku. Vrlo liepo, ali bliedo i ponešto izmučeno lice mladića razvedrilo se veselim smieškom, kad je stao.

— No, hvala Bogu, još nije prodan! — reče on poluglasno i pogleda nestrpljivo neki crni i stari bakrorez, koji je na okrajcih bio sav izlizan, ali se je još uviek izticao medju svojimi susjedi, kao liljan medju zlaćani i suncokreti.

Bakrorez prikazivao je jednu od zadnjih Rafaelovih Madonna. Mladić ode malo na stranu, okrene se prema Katarinskom kanalu, izvadi malu novčarku iz

žepa i počme brojiti novac. Ali kad je vidio srebreni rubalj, dvogrivnu i grivnu,*) koje su bile u novčarki, nije ga to baš osobito razveselilo. Pošto je još jednom pogledao tu kukavnu svotu, htio je već, da sve i opet metne u žep, ali u isti čas opazi „slučajno" bakrorez i ostade neodlučan. Napokon predje preko puta i priključi se svjetini, koja je okružavala mucajućega trgovca.

— Pa što? — šaptne on tiho. — Sladora imam još dosta . . . a i čaja će biti . . . danas je već petnaesti . . . za dva tjedna dobit ću svoju plaću. . . . A što se tiče pekara . . . on mi mora davati na vjeru . . . ta zar je već toli dugo, što sam mu sve platio? Pa napokon, kakova bi to bila nesreća, da mi i ne dade? . . . To ne bi bilo prvi put . . . ah! . . .

Za tim je toli odlučno mahnuo rukom, kao da se radi o životu i smrti, proturao se do dućana i stao pred Madonnom.

— Dobar dan, dragi moj, dobar dan! — začu se na jednom promukao glas iz dućana, a skoro za tim pojavi se na pragu pognut lik starca. — Dobar dan, dragi moj! — nastavi on, upiruć mutne oči u mladića. — Vi ste sigurno i opet došli, da promatrate bakrorez. . . . Što je? Kupite ga, ako vam se svidja. Upravo je divan, — reče on i pogladi ga svojom suhom i košćunastom rukom. — Ja ću vam ga dati za neznatnu cienu. Kupite ga! . . .

— Stari, ej, stari, što stoji ovo? — prekine ga nenadano jak i visok vojnik, pokazujuć mu ogroman list hartije, na kojoj je bio naslikan ljenivac.

— Pet kopejaka.

---

*) Dvadeset i deset kopejaka.

— Eh! . . . Pet kopejaka! . . . Uzmi jednu kopejku! . . .

— Nosite se, lopovi! Dalje! — vikne stari, okrene vojniku ledja i pogleda ljutito nekoliko dječaraca, koji su se protiskavali u sam dućan. — Ja ću vas! . . . No, što tu stojite, vi prokleti nitkovi? . . .

Medjutim je mladić brzo svrnuo svoj pogled sa bakroreza, pa je tobože vrlo pomno promatrao prostu kopiju neke slike ruskoga slikara Orlovskoga.

— No, što je, mladi gospodine? Kupite taj bakrorez! — reče mu iz nova trgovac.

— Ne, on mi se ne svidja, — odgovori kupac i kimne prezirno glavom. — Već je vrlo star. . . Radje mi reci, što tražiš za ovu trojku, ova je slika ljepša od one. . . K tomu već onakovu imadem. . . Ej, starče, ti ni sam ne poznaš vriednost svoje robe! — nastavi on tobože porugljivim glasom.

Stari ga pogleda sumnjivim pogledom.

— A što nudjate? — reče on. — To je prekrasna trojka. . . Konji su bez ikakove mane. . . Samo pogledjite. . . I ja bi vam ih dao zbilja vrlo jeftino. . . Pa neka bude, uzmite i bakrorez, to će biti dvije prekrasne suprotne slike!

— Dobro, dobro, ja bi uzeo i bakrorez, — odgovori tobože nehajno kupac, — ali ti si za njega zadnji put tražio cieli rubalj srebra . . . a što je na njemu vriedna? Pogledji i sam, već je puka krpetina!

— Manje od jednoga rublja u srebru ne mogu tražiti. . . Pogledjite i sami, kakav je to posao. . . Evo za Dolbilu uzet ću makar samo i jednu grivnu, ali koja je za to razlika . . . manje ne mogu zahtievati.

— Imaš li početnicu? — zapita na jednom neki seljak i izpruži svoju crvenkastu bradu.

— Imam, hodi ovamo!

Starac i bradaš udjoše u dućan.

Mladić pogleda još jednom Madonnu, stisne rukom svoju novčarku i podje tužnom odlučnošću prema Kokuškinovu mostu. Ali još nije prošao ni dvadeset koraka, pa već i opet stane, izvadi novčarku iz žepa i započme na novo brojiti svoj novac. Pošto je pomno i sa svake strane promotrio sav novac, okrene se i podje naglimi koraci k starcu, koji je upravo bio prodao početnicu.

— No, neka bude! — reče šaljivim glasom. — Što da s tobom počmem? Daj mi bakrorez! . . . Ne diraj ga, ne diraj ga! — vikne on i uzme Madonnu iz hrapavih starčevih ruku. — Ja ću ga sam smotati. No, evo ti tvog rublja. . .

Timi riečmi uze mladić bakrorez, smota ga i pohrli na ulicu, skačući skoro od veselja, ali se je pri tom pomno uklanjao svim prolaznikom, kao da kakovu skupocjenu staklenu posudu nosi u žepu. U svih njegovih kretnjah zrcalilo se je zadovoljstvo. Do skora stade on brže ići; on je upravo trčao, izlažući se pogibelji, da se zaleti medju konje, ili da se zaplete medju konopce... Za čas stade na jednom i primi sliku obima rukama, ali jer ju nije mogao odmotati, nije ipak odolio srcu, a da ju bar malko ne pogleda. On je bio vrlo sličan gimnazijalcu, koji je dobio svoju prvu izvrstnu svjedočbu, pa nije bio zadovoljan, da će se s njom podičiti pred svojimi rodjaci i ukućani, nego dapače i pred svojom starom dadiljom i pred drugom služinčadi; a pokazat će ju i svakom prolazniku na ulici, cielomu Petrogradu, jer je u svojoj nevinosti

uvjeren, da bezuvjetno svakoga mora zanimati njegova sreća. Na Izmailovskom mostu sretne mladić neku prosjakinju i u njemu se probudi čuvstvo nepromišljena velikodušja, te joj pokloni cielu grivnu. Pošto je prešao preko mosta, podje desnom obalom kraj Fontanke, a pred egipatskim ili lančenim mostom krene u uzku uličicu, kojom se ide u Kolomnu. Ali čim se je više udaljivao od bučnih ulica, tim je sve više jenjavalo i njegovo mladenačko oduševljenje, koje se je zrcalilo u njegovima jasnima očima i na njegovu bliedu i iskrenu licu. Njega po malo obuze neka čudna sjeta, koja se je u ostalom vrlo dobro skladala sa turobnom i pustom ulicom, kojom se ide u Nova mjesta, u predgradje Petrograda. Čuvstvo sjete i samoće, koje čovjek osjeća na zapuštenu mjestu, u istinu je kadro, da mu zaokupi sve misli i da svlada sva druga čuvstva. Ali kad se uzme u obzir, da je mladić sigurnim korakom prolazio kroz sve pokrajne uličice, onda je bilo jasno, da mu je taj kraj bio vrlo dobro poznat, pa da ga nije mogao zanimati; nu čim je on stupao dalje, tim je očito bivao žalostniji.

Da li se je možda kakova tužna uspomena iz mladosti pojavila u glavi mladoga čovjeka? Da li su se možda njegove misli svraćale na kakovu hladnu i neuklonivu činjenicu ljudskoga života, koja i nehotice tišti srce mladića, prem su ju drugi već i preživili, jer je on još mlad i pun pjesničkog čuvstva i vesela života, pa sve promatra u ružičastu svjetlu i u najvećoj čistoći, kao što je još nevina i čista i njegova duša? Ili ga je možda snašlo nepoznato i burno čeznuće, sjetno čuvstvo neke kobne slutnje, kad čovjek ni sam ne zna, za sto mu na jednom plaho zakuca srce za što bi odmah briznuo u plač? . . . Ali sva-

kako je već bilo mučno, da u njemu i opet prepoznaš onoga mladića, koji je pred pol ure sa svojim starim i izlizanim bakrorezom skakao kao i najnestašnije diete.

Tako dodje do zadnjeg kanala. Ondje je pustoš bila još veća Kad je došao na najviše mjesto obale, skine mladić svoj klobuk, sjedne na travu, podboči glavu rukom i stane promatrati Petrograd, koji se je odavde liepo mogao viditi.

Toplo ljetno sunce zapadalo je lagano za grad. Najudaljenije sgrade zasinuše kao u zlatnih oblacih, pa izčeznuše u ljubičastoj magli. Mjestimice lebdili su modri oblačići nad kućami, te su se za čas sakupljali, a za čas i opet razilazili; a kad su prelazili povrh kojega zvonika, odrazivao se je on jasno u plavetnu zraku. Lievo se je na skrajnjem obzorju vidila crkva sv. Izaka, koja kao da je bila zastrta zlatnim velom, jer su se na njezinoj kupoli, koja se je blistala poput kakova opala, jasno odraživali zadnji traci zapadajućega sunca. Na mjesto, gdje je sjedio mladić, poče padati sumračje. Velika tvornica sladora crnila se je sa svojim visokim dimnjakom, koji je bio posve sličan kakovu obelisku, u golubjem zraku, koji se je krilio nad gradom. Šum kočija i kola bivao je sve slabiji i slabiji, te je muklo izčezavao, kao kad se kod kakova vodopada redom zatvaraju svi popusti vode.

Mladić nije ni za časak svrnuo svoj pogled sa grada. Ali veličanstvena slika, koja se je pred njim širila, nije ga ni najmanje razvedrila, nego ga je raztužila još silnije i jače. Ali kad si pogledao plavokosu glavu mladića, mogao si težko pomisliti, da ga je raztužila veličanstvena slika liepe priestolnice. Dapače se je činilo, kao da medju njimi nema ništa zajedničkoga, osim vesele bezbrižnosti i nebrojnih zabava, što ih

svaki veliki grad može pružiti svakom neizkusnom mladiću. A osobito njemu moralo bi se sve to sada smiešiti veselim smieškom. On je bio i liep i mlad, i mnogo razbora i duha izticalo se na visoku mu čelu, a u njegovima očima zrcalilo se mnogo života i oduševljenja. . . Ali on je medjutim sjedio nepomično, podbočen o koljena izlizanimi laktovi, pa je gorkim i neutješivim pogledom promatrao grad. Bile su ga posve zaokupile čudne misli, te je dapače zaboravio i na svoj dragi bakrorez, koji je kraj njega ležao u travi; on ga nije ni pogledao, premda ga je sada mogao liepo promatrati, a da se nije trebao bojati vreve kola i ljudi.

Već se je počelo mračiti, kad je on ostavio svoje mjesto. On uze sumorno svoj bakrorez, pogleda još jednom grad, koji se je gubio u tamnoj sjeni, pogladi drhćućom rukom svoje bliedo lice i podje brzimi koraci kući.

Do skora se za ogradami pokazaše velike sgrade „Novih mjesta“ — toga udaljenoga predgradja, u kom su samo bogataši gradili skupe kuće. Mladić udje u dvorište jedne takove kuće. Kad je prelazio preko dvorišta, pojavi se na prozoru u najgornjem spratu mlado djevojačko lice, i crne, pronicave oči pogledaše mladića, koji je takodjer kradomice pogledao gore, kad je došao u sredinu dvora. Ali u isti čas izčezne djevojačko lice za zastorom. Takove lukavštine dogadjale su se vrlo često, te su vragoljastoj djevojčici uviek sretno polazile za rukom, dok napokon nije na stubah izčeznuo predmet te vječite znatiželjnosti.

II.

Pod krovom.

Andrejev — tako se je zvao mladić — stanovao je u nevelikoj sobi sa jednim prozorom, kroz koji se je vidilo nama poznato dvorište. Dvokrilna vrata, iz nutra i iz vana prostim platnom prekrivena, vodila su na stube, — a to osobito ciene mladi ljudi, koji su odsudjeni, da stanuju u „pasjih luknjah" sa „podvorbom i loženjem", kako ih obično siromašniji stanodavci iznajmljuju. Nije moglo biti ništa siromašnijega od toga stana, ali to ipak nije ni s daleka bilo ono odurno i gadno siromaštvo, koje često nalazimo u takovih zakutcih. Što je s njimi bilo zajedničkoga, to je bilo samo pomanjkanje svjetla. Medju rubom krova i suprotnim zidom vidilo se je samo malo neba. U sumračju mogao si jedva nekako razabrati velik zaslon u kutu sobe i divan, koji je služio mjesto postelje. Ali sve je bilo toli uredno i čisto, te je sobica u istinu bila prijazna i liepa.

Izmedju svega najviše se je izticao velik pisaći stol, na kom kao da su bile poredane sve dragocjenosti mladoga stanara. Tu je bilo vrlo liepih knjiga; modra čašica za pera i kostur od sadre sa podignutom rukom bijahu na povećoj kutiji od lipove kore vrlo starovjeka oblika, — a to bijaše dar, ili bolje rekuć baština iza kakove prababe iz provincije. Nad pisaćim stolom visilo je nekoliko bakroreza, koji su bili pomno prilиepljeni na debelu hartiju; a kraj njih se je vrlo jasno od tamne stiene odrazivalo obličje Venere od sadre. Na stolu bijaše mnogo knjižica i hartije, na kojoj su bile narisane razne sličice i glave, pa i podpuni crteži, olovkom nacrtani. Po svemu se je vidilo, da je mladić vrlo ljubio taj pisaći stol i da je na njemu najviše radio. Pred stolom stajao je starinski naslonjač, presvučen crvenim suknom, koje je mjestimice bilo poderano. Dalje desno bijaše starinski ormar bez ključanice; na njemu stajahu čajnik, čaše i tanjuri, prekriveni prostim platnom. Na čavlih visila je kabanica uz nešto odiela, a i to je bilo pokriveno starim i poderanim pokrivačem. U sobi bila su i tri stolca razne veličine. No više od svega oživljavale su sobu studije antiknih sličica i glava, koje su bile po naravi olovkom nacrtane. Takovimi studijami bile su prekrivene sve tri stiene, a na svakom crtežu vidio se je crvenom olovkom napisan broj, što je bio očit znak, da potiču iz same akademije.

Kad je Andrejev došao u sobu, bilo je u njoj već posve tamno. A da nije skinuo ni klobuka, poleti on k prozoru i pogleda k susjedom. Ovdje moramo spomenuti, da je njegov prozor bio baš naproti onomu, na kom se je malo prije bila pojavila ona djevojačka glava, te je bilo vrlo lako, osobito na večer, kad je

bilo svjetla u sobi, viditi sve, što se u njoj radi. Pošto Andrejev očito nije htio, da drugi znadu, da je on kod kuće, i pošto po svoj prilici nije slutio, da je njegova opreznost uzaludna, prekrije on svoj prozor starim pokrivalom. Kad se je dobro osvjedočio, da je prozor točno prekriven, zapali Andrejev svieću, izvadi iz pisaćeg stola nešto hartije i stane pisati:

„Upravo su dva tjedna, što se svaki čas spremam, da ti pišem, draga sestro. Ja sam žalostan, sam Bog to znade, vrlo žalostan! Ali za što — toga ni sam ne znam. Nije li za to, šta sam prije bio toli bezbrižan i sretan? Još nikada nisam bio toli uzrujan, kao sada. Časimice vidim u najužasnijoj slici svu našu nevolju, pa izgubim svu nadu i očajavam; a časimice — ja ne znam ni sam, za što — podajem se najljepšim nadam, premda sam posve razuman čovjek, pa se na jednom razveselim, baš kao kakav desetgodišnji dječarac. U ostalom uvidjam, kako je to nemoguće, da napustim svoju službu. Kako bi to mogao učiniti, kad vi ne bi mogli živiti bez onih sto rubalja, što vam ih svake godine od svoje plaće šaljem. Ja pojmim posve dobro, kako bi to bilo strašno, da se odlučim na takav korak, pa i onda, kad se ne bi morao brinuti i za vas, jer mi još nije osigurana budućnost i jer ne znam, imam li u obće kakova dara, (ti, sestrice, sudiš vrlo pristrano!) Kaži i sama, od čega da one tri ili četiri godine živim, koje trebam, da se podpuno posvetim svojemu zvanju, da učim i radim? Tko će mi za to vrieme dati komadić kruha? Tko mene treba? Tko će mi na puku rieč vjerovati, da ne ću zlorabiti njegova povjerenja, nego da ću marljivo učiti i raditi? A da učim i da si ujedno svoj kruh zaslužujem, — toga ni sam ne ću. Ja sam posve tvoga mnienja. Istina je, takav život uništio bi

svu volju, da obavljaš i svoj najmiliji posao. Primjera imade žalibože vrlo mnogo. Ali uza sve to — hoćeš li mi vjerovati, draga sestro? — manjka mi sila, da se izmirim sa svojom gorkom sudbom. Neki nutarnji glas veli mi, da bi iz mene moglo nešto biti . . . Ovih dana sastao sam se slučajno sa nekimi umjetnici naše akademije. Dogodilo se je, da sam na Vasiljskom ostrvu objedovao kod stola, kod kog se oni obično sastaju. Oni dodjoše upravo iz akademije, pa su i svoje radnje imali uza se. Ne mogu ti reći, kako mi se je sve to činilo slabo i nedotjerano. Glavna je pogreška, što se na njihovih radnjah jasno vidi, da ih oni rade bez ikakove ljubavi i bez oduševljenja. Sve je bilo naslikano kao proti volji, kao na zapovied, ili iz puke dužnosti. A osim toga su svi ti mladići — bijahu njih četvorica — u takovu položaju, za koji bi ja Bog zna što žrtvovao. Ali meni se njihovo družtvo upravo i ne mili. Da nema Borisova i Petrovskoga, dvojice umjetnika, s kojima sam se kod zadnje izložbe upoznao, — ja ne bi više na Vasiljsko ostrvo ni išao na objed. Sjećaš li se, kakovim sam ti oduševljenjem opisao sliku „Hagar u pustinji“, — ta je slika od Petrovskoga. Iza kratkih viesti, što sam ih o njemu kod izložbe čuo, bio sam ga odmah zavolio. On je umjetnik u podpunom smislu rieči. U ostalom, ja sam se s njim samo jednom sastao kod Jürgensove, (to je krčmarica u onoj gostioni.) Nu meni se je činilo, kano da me on i njegov prijatelj Borisov nisu ni opazili. Ti ne možeš ni pomisliti, kako sam ja bio oduševljen, što sam se s njimi sastao. Ja ni sam ne znam, kako je to, da se uviek oduševim, čim samo vidim pravog umjetnika; on u meni pobudjuje neku odlučnu volju, da se s njim takmim; pa i nehotice obožavaš umjetnost i vjeruješ u nju. Ja sam

došao kući, pa sam crtao jedan nacrt za drugim, i nisam ni trenuo cielu noć. Od onda nisam se još otrieznio, i dulje se nego do danas nisam mogao svladati, a da ne kupim jedan bakrorez Rafaelove Madonne. Ja sam kašnje još dva put bio kod Jürgensove, u nadi, da ću ondje viditi Petrovskoga, ali oba dva put u zalud. Nu ja sam doznao, da on onamo često dolazi, pa ću za to i sutra, u nedelju, pokušati svoju sreću, i možda će mi poći za rukom, da ga vidim. Ah, sestro, sestro, kako je to žalostno, što sam siromak! Ja bi, čini mi se, bez roptanja podnašao svoju sudbu, samo kad bi se mogao posvetiti zvanju, koje bi najradje odabralo moje srce. Pa kad i ne bi imao prirodjena dara, ja bi marljivošću postigao sve, što postizava samo pravi talenat, jerbo sam uvjeren, da se pravi trud nikada u zalud ne gubi. Ali dosta o tom! Ja se nadam, da sam ovaj put dosta pisao o sebi, pa da ćeš ti biti zadovoljna, ako ti i nisam priobćio ništa ugodna. Nu što da počmem? Ja ti mogu pisati samo onda, kad sam žalostan, — a ne znam ni sam, kako je to. Kaže se, da je svaki veseo čovjek egoista, ali pošto takovo čuvstvo ne može zavladati medju nami, smatram to mnienje neistinitim, baš kao i ono, da se svakim dugim razstankom gubi i najbolje prijateljstvo; ovo je zadnje mnienje, kako ja mislim, još neistinitije. Kad ovako sam u svojoj sobi sjedim i na naš prošli život mislim, napunja i nehotice neizmjerna ljubav prema prošlosti moje srce. Ja dapače zaboravljam i sva zla prošlosti, pa bi žrtvovao Bog zna što, kad bi mogao proživiti samo jedan dan, kako sam nekoč živio. Ja proklinjem svoju ravnodušnost i ne pojmim, kako sam mogao kraj tebe sjediti po ciele večeri, a da te nisam ni jednom zagrlio, a da ti nisam rekao sve, što bi ti sada želio reći. Hoćeš li mi vjerovati,

sestro, da se ja sada sa ljubavju sjećam naše uličice u našem okružnom gradiću, i naše stare kuće kraj one provale... Svaki kamen u toj provali, svaki grmak mi je drag; ja često mislim, kako sam mogao propustiti, a da po čitave ure nisam sjedio na obali naše divne rieke. Razumije se samo po sebi, da se u svakoj od tih uspomena sjećam i tebe, draga sestro; ja dapače mislim, da su mi za to toli drage, što me i opet spajaju s tobom. Molim te, kaži mi, kako se je u tvojoj toli umnoj glavici mogla poroditi misao, da mi pošalješ novaca?... Zar ti misliš, da bi ja tajio, kad bi ih trebao? Ja bi samo htio, da ti možeš viditi, (nu ti to možeš prosuditi po nacrtu, što sam ti ga lane poslao,) kakova je moja soba, i koliko je toga u njoj, što je posve nepotrebno. Vi svi u provinciji vičete na skupoću petrogradskoga života, a ovdje je sve jeftinije, nego li kod vas. Uzrok je posve jasan: ovdje se mnogo više proizvadja i mnogo je više kupaca. Znaš li ti, sestro, da je i sada petdeset rubalja u mom pisaćem stolu! Ja te uvjeravam, da ne trpim nikakove biede; najbolji ti je dokaz, što sam kupio bakrorez, o kom sam ti već spomenuo. Da mi pošalješ tih pet rubalja srebra, mučila si se sigurno više dana poslom, a to me vrlo žalosti. Za Boga, ne učini mi više toga. Ako li pod svu silu želiš, da mi što god pošalješ, a ti mi radje pošalji rubaca. Ja sam s njimi vrlo nesretan. Ja ih čuvam i svaki čas opipavam žep, pa ih uviek izgubim... Vrlo me je razveselila viest, da me je moj kum pohvalio pred otcem i majkom. Glavno je to, što se ta hvala ponajviše tiče tebe, moje odgojiteljice. Sestram to nije, kako ja mislim, baš najugodnije... nu zar ih može veseliti sve, što se njih osobno ne tiče? Ali što je nama do njih, neka se šepire, koliko ih volja, to nam ne će smetati, da se is-

kreno ljubimo kao i prije, zar ne?... A što se tiče kuma, ne možeš li za Boga nikako udesiti, da ga roditelji toliko ne moljakaju i ne pitaju za me? On mi to uviek predbacuje... Ostaj mi s Bogom! Piši mi čim prije. Ja te grlim i ljubim... Ostaj mi još jednom s Bogom!“...

Taj list očito je razvedrio Andrejeva. Premda on nije ni najmanje popravio njegov položaj, to je ipak — kako se često dogadja — zatomio težku tugu, koja je napunjavala srce mladoga čovjeka. On je dapače bio i opet veseo. List je već bio zapečaćen i Andrejev pisao je adresu, kad na jednom netko pokuca na stienu, te se začu glas stanodavca:

— Grigorije Petroviću, hoćete li čaja?... Skoro je osam sati... već je vrieme!

— Da, da, — odgovori Andrejev i skoči naglo sa stolca, ali se odmah predomisli. On se sjeti, da je samo dvadeset kopejaka ostalo u njegovoj novčarki, pa da sutra ne će imati novaca, da ne će moći k Jürgensovoj i da se ne će sastati sa Petrovskim, ako sada pije čaja. To je bilo lako smisliti i sračunati. Andrejev priskoči k stieni, na koju se je kucalo, te reče domaćini, da nije gladan, da je baš malo prije kod „nekog prijatelja“ pio čaja.

Za tim spremi on list i stane se šetati po sobi. A kad je jednom pristupio k stolu, opazi bakrorez i njegovo lice zasine od veselja. I nije prošlo ni pet minuta, a on je već marljivo prerisavao.

U sobi bijaše tiho. Svjetlo svieće, koja je bila zaslonjena zaslonom iz vlastite tvornice, obasjavalo je jasnim sjajem jedan dio stola i mršave ruke mladića; lice mu bijaše u sjeni, ali su se ipak mogle razpoznati njegove živahne i izrazite crte. Ostali dio sobe bijaše

mračan, samo se je svjetlo odraživalo na stropu, na kom su titrale sjajne pjege.

Andrejev bio se je tako zadubio u svoj posao, da nije ni opazio, kako su se otvorila vrata, koja je on u brzini bio zaboravio dobro zatvoriti, i kako je u sobu stupila mlada djevojčica. Ona je izpružila glavu i metnula prst na usta, pa je dugo ostala nepomična; ali kad se je uvjerila, da ju on nije opazio, pridigla je lagano svoje sukojice, pa se je tiho došuljala do njegova stola, baš kao kakova mačka, koja vreba na miša.

Andrejev je neprestano risao. Mlada djevojčica prigne se neopisivom spretnošću preko naslona stolca i stane tiho promatrati mladićev posao.

Njezino okruglo lice, jasno obasjano svjetlom svieće, bijaše neobično vragoljasto i živo. Mali nosić, uzke i posve crne obrvice, pa rujna i smiešeća se ustanca, medju kojimi su se blistali vrlo maleni zubići, — sve to podavalo joj je neki izraz veselja i bezbrižnosti. Crnima očima, koje su živo pregledavale sav stol, nije mogla izmaći ni jedna mladićeva kretnja. Pošto joj je po svoj prilici dosadilo, da ga i dulje samo gleda, prigne se ona na jednom cielim tielom preko stolca, približi usta k njegovu uhu, vikne glasno i skoči u isti mah u sredinu sobe, pa se stane glasno smijati, plješčući obima rukama.

— O Bože! — reče Andrejev, pošto se je oporavio od prvoga straha i ustao sa stolca. — Molim te, za što se uviek šališ, Katja?... Ah, ti si u istinu... ta evo gledji, što sam učinio! Ja sam radi tebe pokvario svoju risariju! — završi on napokon, ne tajeći svoga gnjeva.

Katja klone na stolac i stane se smijati još glasnije, nego do sada.

— Uviek i uviek izmišljaš kojekakove ludorije! — nastavi Andrejev i baci srdito olovku na stol, upravo u tintarnicu.

Ali sad se Katja stane smijati tako, da je Andrejev morao priletiti k njoj i obujmiti ju obima rukama, da ne padne sa stolca. Ali Katja vine mu se brzo iz naručja, pa stane skakati po sobi i natezati ga sad sa ove, a sad sa one strane.

— Ta prestani, molim te! — vikne Andrejev, okrećući se na jednom mjestu. — Što će susjedi reći? . . . Oni će misliti, da je ovdje netko poludio.

Ali mjesto da odgovori, stane Katja, kao kakova kazalištna junakinja, i zapjeva poznati kouplet:

„Kad se vratih u svoj dom,
Ja ga stvorih ludnicom!
Tra—la—la—la—la!“

— Ah, sad je svemu kraj! Čovjek joj može reći, što ga volja, ali sve u zalud. . .

— Brrr! — vikne Katja i stavi mu ruku na usta. — Čemu podižete toliku viku? — reče napokon i udari ljutito nogom o pod.

— Ta ja ne vičem! — odgovori Andrejev tišim glasom i pogladi kosu. — Ali to je istina. . .

— Što, što? . . . To je nešto nova! Ja se ne smijem pred njim smijati! . . . Vi bi se morali veseliti, što sam došla . . . a on se još usudjuje, da viče! . . . To je ipak previše! — završi ona i namršti obrve.

— Ta ja ne vičem . . . ja sam veseo, što te vidim. . .

— U istinu? — zapita ona i pogleda ga porugljivo. — A tko je prekrio prozor? Kažite mi, gospodine, zar ste tako htjeli, da me vidite? . . . Divno, Grigorije Petroviću, divno, to se mora priznati. . . A tko mi je rekao, da će doći u šest sati? . . . Gdje ste vi bili, dozvolite mi, da vas pitam! . . .

— Bio sam na šetnji. . .

Andrejev zape.

— Znam, znam, — vikne Katja promienjenim glasom. — Znam. Vi uviek idete na šetnju, samo kad vas ja zamolim, da povedete i mene, onda velite, da imadete posla.

I sad ga stane koriti, ali se je već opažalo, da je to više prava srčba, nego li šala.

— Ja znam sve, ja znam sve! — nastavi Katja. — Vi se stidite, da podjete sa mnom na ulicu. . .

— I opet je izmislila pravu ludoriju! — reče Andrejev već mnogo blažim glasom. — Zar te nije stid, da govoriš takove gluposti? Ti si danas u istinu kao luda. . .

— Da, da, ja sam luda! — vikne ona razdraženo. — Ta ja i to znam. . . Molim, pustite me! — reče mu i odbi njegovu ruku, kojom ju je htio zagrliti. — Ja ne trebam vašega draganja . . . nikako. . .

— Ta primiri se! — zamoli ju Andrejev tobože vedrim i veselim licem. — Čini se, da se ti u istinu srdiš, a to je ludo!

— Gle ti njega! On počinja svakakove ludorije, a ja da ne kažem ni rieči! Da, ja ću vam uviek reći: vi ne činite za me posve ništa, vi mi ne izpunjavate ni najmanje želje, nikada, nikada! Tebi je svejedno. . .

— Ali daj, da ti bar kažem. . . . No, kaži mi, molim te, po čem ti to zaključuješ . . . no . . . po

čem? Katja, ti znadeš, da ja nemam novaca. Ja sada nemam ni kopejke. . .

— A odakle ti je ovo? — vikne ona veselo, uzme bakrorez sa stola i podigne ga u vis.

— Ah, čuj me . . .

— Ja ne ću ništa da čujem! — vikne ona i začepi uši. — Vi ste mi rekli još jutros, kad sam vas molila, da podjemo u Aleksandrovsko glumište, da nemate novaca . . . za me nemate nikad ništa! Vi radje kupujete kojekakove krpe, vi radje dajete svoj novac kakovoj prosjakinji! Ja znam, da vi više ljubite svoje risarije, nego li mene! Vi samo kažete, da me ljubite; ali ja vam više ne vjerujem, ne, ne! . . . Ja vidim, da me vi varate, da! Vi mislite. . .

Katja podje k vratima, prekrije rukama lice i stane jecati.

— No, eto i opet! — rekne Andrejev, podje na stranu i mahne rukom.

— Da, i opet! — reče Katja i pristupi k Andrejevu. — I tako će biti uviek, a vi ste sami krivi! Vi me već ne ljubite, zar ne? . . . „Ja radim, ja radim" . . . (tuj mu se stade na novo rugati) ali kakav je taj vaš posao? Nikakav, to je puki izgovor . . . Ja ne trpim te vaše lukavosti; kažite mi radje otvoreno, da sam vam već dosadila . . .

— Ja toga nipošto ne mislim, i ne ću da mislim. Ti to i sama znadeš . . . Ja samo ne pojmim, kako se ne stidiš, što si toli čudna . . .

— Tako me je volja, tako me je volja! — odgovori Katja, udari nogom o pod i poče plakati.

Premda je Andrejev iz izkustva znao, da će se najprije dovršiti takav prizor, ako on bude posve ravnodušan, pa joj prestane prigovarati, to ga je ipak svladalo meko srce. Kao što je to obično bivalo, nije mu njegova teorija ni najmanje koristila. On pristupi nježno Katji, primi ju za ruke i stane ju ljubezno opominjati. Ali Katja nije htjela, ni da ga čuje; ona nije prestala plakati, već se je branila i nogama i rukama. I sam Andrejev izgubi napokon svu strpljivost. On sjedne u svoj naslonjač, okrene joj ledja i stane promatrati svoj bakrorez. Katja zače još jače jecati.

— Ja sam najnesretnija djevojka na svietu i proklinjem čas, kad sam se s vami upoznala! — reče ona više put i privine se k njemu.

Andrejev risao je neprestance.

— O Bože, za što sam toli nesretna? — nastavi Katja. — Ja se odričem svega, sada je svemu kraj . . . ja se odričem svega, svega!

Andrejev nije se ni ganuo. On se prigne nad stol, te se zadubi u svoj posao.

Tako prodje sigurno dobra ura i pol. Nacrt je bio skoro dovršen, kad se je Andrejev sjetio svoje prepirke sa Katjom. On podigne glavu i ogleda se naglo. Ali on ne vidje nikoga.

Mrtva tišina bila je u sobi, te se je čuo samo jednolični tik-tak stare ure. Ne vjerujući svojima ušima, skine Andrejev oprezno zaslon sa svieće, pomakne još opreznije stolac, podigne svieću i pogleda po sobi. Kad je svjetlo palo na divan, opazi na njemu Katju. Ona je bila poda se podvinula noge, sa kojih je prije toga izula cipelice, metnula obe ruke pod zažareno lice, te je usnula snom djeteta, koje se je bilo svojski naplakalo. Na njezinu punanu obrazu vidio se je trag suze, koja se je bila zaustavila na podbradku, te se je na

njemu blistala kao kap rose na ružinu listu. Na tamnu jastuku bjelasala su se poput najsjajnijega mramora naga joj pleća, još bjelija u crnoj kosi, koja se je bila posve razpustila.

Andrejevu bijaše nešto laglje. On klekne kraj divana, pogladi njezinu kosu i prigne nježno svoju glavu nad njezino zažareno lice.

Tako se je medju njimi svršavala svaka prepirka.

III.

Prva ljubav.

Andrejev nije bio rodjen u Petrogradu. Djetinstvo i mladost proživio je u nekom pustom okružnom gradiću, u nekoj od naših najudaljenijih gubernija. Njegov otac bijaše izsluženi pisar četrnaestoga razreda, pa je u onom gradiću obnašao neku vrlo neznatnu službu. Starčeva obitelj bijaše velika, pače i prevelika, ako se na um uzmu mali mu dohodci. Imao je ženu, tri kćeri i sina, te je životario u najvećem siromaštvu.

Djetinstvu Andrejeva, kako se lako može pomisliti, nije nitko mogao zavidjati. Dvije sestre, stare djevojke, nekoliko pisara, drugova njegovu otcu, i jedan prisjednik, plemić u tom družtvu, — to je bila sva mu okolina. Bez sumnje nije dječaka čekala ugodna budućnost, da se nije treća sestra povratila u otčevu kuću. A po svoj prilici ne bi mu ni to bilo mnogo pomoglo, da nije poslje tri godine, kad je navršio de-

vetnaest ljeta, netko — čini mi se, prisjednik — savjetovao, da sina pošalju u Petrograd, i da se nije za to desila sretna prilika. Tko ne želi, da pomogne svomu djetetu?... Kad je jednom bio zamislio tu misao, pisao je otac bezodvlačno krstnomu kumu Griše, koji je služio u Petrogradu, te ga je molio, da se smiluje molbam uboge i mnogobrojne djece. Za neko vrieme odgovorio je kum, da je spreman uslišati otčevu molbu.

Sve je malko uznemirio način, kojim je pismo bilo napisano; ali je ipak bilo glavno, da molba nije bila sasvim odbijena. Sad stadoše Grišu spremati na put. Dodje i dan razstanka. Stari blagosloviše sina. Starije sestre spremahu mu nešto jestiva i kolača. I stadoše se razstajati, i sve prodje tiho i mirno, samo kad je ubogi dječak zadnji put zagrlio svoju najmladju sestru, prekine njihovo glasno jecanje za časak mrtvu tišinu u dvorištu, u kom su već stajala spremna kola.

Kad je došao u Petrograd, odsjeo je mladić kod svojega kuma.

Kao svaki čovjek, koji se je samo vlastitim trudom i naporom iz svoga ništavila dovinuo do nekog blagostanja, dosjetio se je i krstni kum s mjesta, da se od njega ne će tražiti puka protekcija, nego i izdašnija podpora. Dva ili tri igrokaza, što ih je vidio u Aleksandrovu glumištu, podkrepljivala su njegovu slutnju. U istih imali su krstni kum i ujak ulogu dobročinitelja. U strahu, da se ta misao gospode pisaca ne porodi i u glavi kumčeta mu ili njegovoga otca, saobći ju on brzo svojoj ženi. Ona potvrdi sve njegove rieči... Mašta žene življa je od mašte svakoga muža.

Drugi dan nastojao je kum, da od svoga kumčeta saznade podpunu istinu, jer mu je iz daleka stao go-

voriti o skupoći života u Petrogradu, o nestašici stanova i o raznih brigah, koje su bile u savezu s njegovim dolazkom; u kratko, on mu je natuknuo, kako bi mu bilo težko, da pod svojim krovom hrani nepotrebna čovjeka.

Andrejev, koga je već u napred mučila misao, da će morati sa svojim krstnim kumom i njegovom ženom živiti pod jednim krovom, (toli žestoko razvilo se je prema njima čuvstvo dječaka odmah iza prvoga sastanka), htio je zahvalno ogrliti svoje dobročinitelje, kad je to čuo. Ali tomu se iskreno razveseliše i njegovi duhovni rodjaci, te krstni kum stade odmah svom silom nastojati, da mu nadje kakovu zaslužbu.

Prvi dani, što ih je Andrejev proživio u poznatoj nam sobici, prodjoše vrlo brzo. Podpuna nezavisnost od svoje obitelji, o kojoj svaki mladić toli zanosno sanja, baš kao da ne bi bilo liepo u otčinskom gnjezdu, i podpuna sloboda, da radi, što ga je volja, a da o tom nikomu ne polaže nikakova računa, — sve je to u prvi mah zanašalo mladića. Osim toga bilo mu je posve novo sve, što ga je okruživalo. Kao uboga sina čednog okružnog gradića neizmjerno ga je oduševljavalo sve, što je samo vidio. Prvi utisak bio je toli jak, te je čvrsto odlučio, da će odmah narisati cieli grad, sve sgrade i sve spomenike, dapače i kipove u ljetnom perivoju, kojim se je po čitave ure divio. Ali zanos mladoga provincijalca nije bio dugotrajan, kako se je lako moglo predviditi. On je po malo bivao sve hladniji i hladniji. Sve, što ga je okruživalo, poprimalo je sve više i više svoj obični hladni i svakdanji oblik. Prvi put stisnulo mu se biedno srce pod turobnim osjećajem, da je posve sam i zapušten u tom velikom gradu. A kad mu je kum našao službu i kad ga je

uveo medju njegove drugove, pade podpuna razočaranost poput hladne ruke na njegovu razpaljenu glavu. Kao i svim mladićem, koji se na jednom prevare u svojih nadah, bijaše i Andrejevu neizmjerno tjeskobno i težko. A k tomu je mnogo doprinašao i njegov značaj, koji je bio vrlo živahan i nježan, a nije imao koga, da mu se izjada i da mu se povjeri. On se je dapače tudjio od ljudi, jer nije bio vičan, da živi sa stranci; nu mnogo bijahu krivi i njegovi drugovi, koji mu nisu bili ni najmanje simpatični.

I biedni Andrejev stade se žalostiti. Kad bi se povratio u svoju sobicu, u kojoj je sada živio, mislio je s velikom tugom na svoj mali okružni gradić; činilo mu se, da je ondje sve mnogo ljepše, nego što je to prije mislio; istom sad je prvi put opazio, kako je žarko ljubio svoju sestru. Kad bi ga svladala tuga, pisao joj je svoje listove, i tako su mu brzo prolazili dani. Kadikad, kad mu je bilo laglje, uzeo je olovku, pa je narisao sve, što mu je samo palo u oči. Risanje bilo mu je od djetinstva najvećom i najmilijom zabavom. U zadnje vrieme podučavala ga je najmladja mu sestra, a prije toga bio je samouk, te je ugljenom i kredom risao razne sličice na kućah i na plotovih svoga rodnoga mjesta. Sad je umio već toliko, da je mogao na hartiju prenieti svoje misli. Nu časovi takova rada više su ga raztuživali, nego li veselili. On bi se uviek sjetio rieči nekog druga po službi, pred kojim se je jednom odao: „Eh! Vi ste dakle umjetnik, dragi moj. . . Ali za što niste stupili u akademiju? Ondje se, dragi moj, uči takova umjetnost". . . I pri tom je sudrug odlučno potegnuo perom preko hartije i porugljivo žmigauo lievim okom. „Pa u istinu", ponavljao je Andrejev, „čemu je sve to?" I njegov zanos odjeknuo bi mu u duši

kano kakav prikor. On je počeo shvaćati, što ga čeka. Dvadesetgodišnjemu mladiću prikaza se po malo gorka i neukloniva zbilja; ona mu oledeni srce, ona mu suzami orosi oči, a ljubljena olovka izpade iz njegovih ruku na još nedovršenu risariju. . .

Već dva mjeseca živio je Andrejev u svojoj sobici pod krovom. Jednom je (bilo je ljeto) kasno na večer sjedio kraj otvorena prozora; bijaše divna i topla noć, kakove bivaju samo u Petrogradu. On je podbočio glavu rukom, promatrao zamišljeno dvorište i slušao šum gradski. Netko je u njegovoj blizini zakašljao, te je on podigao oči. Ali kako se je začudio, kad je na suprotnom prozoru vidio djevojčicu, koja ga je promatrala. Noć je bila jasna, te je mogao razpoznati i crte njezina lica. Ona je bila vrlo mlada i vrlo liepa. Iznenadjen htjede Andrejev, da se ukloni njezinu pogledu, ali ga djevojčica preteče i izčezne prva sa prozora.

Kad je Andrejev opazio djevojčicu, težko se je zamislio. Kao mlad i neizkusan čovjek nije s početka znao, što da počme. Napokon prevlada znatiželjnost. On pristupi oprezno k prozoru i stane gledati susjedu. Djevojčica, koja je i opet bila kod prozora, ali koja se po svoj prilici nije nadala, da će on biti toli smion, izčezne i opet. „Da li se srdi? Što sam to učinio?" pomisli Andrejev i ode od prozora. „Ali za što da se srdi? Pa zar da ja čitavu večer ovdje stojim? To bi bilo smiešno. . . I ja hoću, da gledam kroz prozor. . . Ah, ona je u ostalom vrlo liepa!" . . . Ovo potonje pomislio je istom onda, kad je već bio kod prozora. Susjeda bila se je i opet pokazala. S početka izpružila je ruku, da zatvori prozor, ali je odmah odustala od te namjere. Za tim je prostrla nekakav rubac na naslon prozora, podbočila se golimi laktovi i stala gle-

dati u dvorište. Svaki čas pogledavala je medjutim i u Andrejeva, a na njezinu licu lebdio je izraz veselja i zadovoljstva. Ona je namrštila obrvice, pa je tobože pomno promatrala nešto na pokrajnom prozoru. Mladićevo srce nije još nikada kucalo toli burno, kao u taj časak. On nije svrnuo ni jednog pogleda sa liepe djevojčice, ali se nije pokazao ni na prozoru toli dugo, dok i njoj po svoj prilici nije nestalo strpljivosti, te je napokon izčeznula. A on je onda zapalio svieću i stao se šetati po sobi, čudeći se, da nije već prije opazio liepu djevojku, koja je tik uz njega stanovala.

U tih mislih nije propustio ni jedne prilike, a da ne pogleda u njezinu sobu, kad god je pristupio k prozoru. Na jednom zasine kod susjede svjetlo. Andrejev priskoči brzo k svojoj postelji, skine s nje pokrivalo, prekrije prozor i stane promatrati. On je jasno vidio bielu stienu, ormar, postelju i nešto ženskog odiela, koje je visilo na stieni. Malo za tim pojavi se nekakova sjena na stropu sobe, a za čas opazi on i samu susjedu. Ona stavi svieću na stol, skine naglo svoju maramu, te stane po svoj prilici u zrcalu ogledavati svoja puna pleća, na kojih se je vidila samo laka košuljica. Za tim se na jednom okrene prema svieći, prigne glavu i stane promatrati crvenu vrpcu, kojom joj je košuljica bila sapeta na grudih. Dah zape u prsima ubogoga Andrejeva; on se privine svom snagom k prozoru; ali u isti čas nestade liepe susjede i svieća se ugasi u njezinoj sobi. Kako je Andrejev sproveo tu noć, može prosuditi svatko, tko je i sam nekoč bio mlad, te je prije spavanja vidio takav prizor.

Drugo jutro pogledao je najprije kroz prozor, i njegov pogled sretne se sa pogledom djevojčice. Ona se nasmije i skoči kao vjeverica u sredinu sobe. Toga

jutra zakasnio je Andrejev za četvrt ure u svoj ured, radi česa ga je njegov krstni kum svojski ukorio. Ali on je mislio samo na to, kako da čim prije dodje kući, da i opet vidi svoju susjedu. Na večer istoga dana bio je već silno zaljubljen. On je neprestano mislio samo na liepu djevojčicu, a tisuć najčudnijih misli radjalo se je u njegovoj glavi.

— Ali tko je ona, tko je ona? — ponavljao je bez prestanka, šećući se po svojoj sobi. — Izvrstno! To je sretna misao! — klikne napokon i skoči u vis. — Ja ću zapitati ženu svojega stanodavca; ona će sigurno sve znati.

Da izvede tu svoju nakanu, to mu nije bilo ni najmanje težko. On pokuca na stienu, zovne po imenu svoju domaćicu i zamoli ju, da dodje k njemu. Varvara Gavrilovna rado se je odazvala njegovoj želji. Bila je to debela i zamazana gradjanka, do skrajnosti glupa, koja se je ciele dane potezala po služinskih sobah, da nariče o svom mužu, s kojim nije živila u najljepšoj slogi. U težkih trenutcih svoga života rado je zavirivala u čašicu, a svomu stanaru bila je vrlo sklona, jer je od njega vrlo često znala izmamiti i zadnji mu novac. Ona je poznavala poviest svih stanara u toj velikoj kući, pa je lako mogla zadovoljiti mladićevoj žnatiželjnosti. I za to mu je odmah saobćila, da uz njega stanuje starac, koji je radi pijanstva bio odpušten iz službe; s njim da živi kuharica i kćerka; da je kuharica „zla i jezičava" baba, koja već punih sedam godina gospoduje nad tim ubogim starcem. On da se je boji više od žive vatre, i da ne smije učiniti upravo ništa bez njezina znanja. I njegova kći da trpi vrlo mnogo, kako kaže Varvara Gavrilovna, vrlo mnogo. Za nju da nema vesela života. Ona da je

već često put morala prenoćiti kod susjeda i po ciele dane sprovesti kod znanaca i prijatelja. Varvara Gavrilovna navela je više takovih primjera iz djevojčina života, a medju inimi, kako je Katja (tako se je djevojčica zvala) jedne noći sva izmrcvarena i poderana dotrčala k njojzi. Ona je htjela pripoviedati još koješta, ali Andrejevu bilo je već dosta. Njegova uzrujana mašta predočivala mu je užasnu sliku. Mladića od dvadeset godina, koji prvi put zaželi, da se sdruži sa ženom, ne gane ništa toliko, koliko toplo čuvstvo za mladu i nevino stradajuću djevojku. Plah i neizkusan mladić klone se kao žive vatre previše slobodnih i drzovitih žena, — takova žena ne može po njegovu mnienju nikada ljubiti, — on bezuvjetno treba žrtvu. Zaplakane djevojčice, sirote i potlačene odgojiteljice: — to su redoviti ideali čista i nepokvarena dvadesetgodišnjega mladića. Tuj ne će njegovu žarku ljubav dočekati crna nezahvalnost, nego će ju primiti najvećim pouzdanjem. Uloga zaštitnika svidja mu se sto put više, nego li uloga sretna ljubovnika. Tako je barem mislio i ćutio Andrejev.

Poslje nekoliko dana bila se je pripoviest Varvare Gavrilovne u njegovoj glavi silno povećala. Svaki uzdah i svaki šum iza stiene pričinio mu se je odmah kao plač nesretne Katje. On je uviek priskočio k prozoru, i uviek je smotrio njezino bezbrižno i veselo lice. Ali to ga nije umirilo, nego ga je zabrinulo još više. On nije mogao pojmiti, kako se je ona mogla smijati uz takav život. Prema romanu, što ga je bila izmislila njegova mašta, on je želio, da mu se ona nikad ne prikaže drugačije, nego sa zdvojnim i zaplakanim licem. Veselo lice prikazivalo je Katju u njegovim očima kao vrlo ravnodušnu, bezčuvstvenu i hladnu . . . . ali u

prkos svemu tomu morao ju je ljubiti, i već ju je u istinu i ljubio.

Medjutim vrieme nije prošlo u zalud. Oboje bilo je već dospjelo do toga, da su se izvrstno razumili, a da si ni rieči nisu trebali reći. Kad su manje ili više spustili zastor, kad su više ili niže postavili svieću, razumili su se mnogo bolje, nego da su se razgovarali. Kad ona nije dugo dolazila kući, prekrio bi Andrejev svoj prozor i ne bi se ni pokazao ciele večeri. Kad nje nije bilo, on je upravo očajavao. Sav zanešen svojim romanom, on je već vidio Katju, kako ju je zla kuharica dovela do toga, da je potražila utočište u tudjoj kući; on je vidio, kako ona pripovieda svoju nevolju, kako ju primaju za ruke . . . i njegovo srce pucalo je od ljubomornosti. Kao svim zaljubljenim, činilo se je i njemu, da samo on može spasiti Katju, a da ju svatko drugi bezuvjetno mora prevariti i unesrećiti, da je svagdje izvrgnuta najvećoj pogibelji, a da ju samo on žarko, odano i požrtvovno ljubi. I sve to vjerovao je on iskreno, a medjutim je zaboravljao, da i sam od Katje baš ono zahtieva i traži, što drugim ne bi priuštio . . .

Od nekog vremena odilazila je u ostalom Katja sve to redje od kuće. Nadodje jesen, kiša stade padati, a Katja nije skoro ni odilazila od prozora, čemu se je Andrejev silno radovao. Oni su se vidili svaku uru, svaki časak. Samo je još trebalo, da se sastanu i da si pruže ruku. Prilika se je brzo našla.

Kad se je jednom iz ureda povratio kući, sretne Andrejev u hodniku Katju, koja je polazila na šetnju, ili je upravo njega očekivala. Sastanak je bio toli nenadan, da su se poput suha baruta razplinuli svi govori, što ih je Andrejev za takav slučaj bio naučio. On nije smogao upravo ni rieči. Pošto je sav uzrujan i smeten

pred njom stajao skoro čitavu minutu, skine napokon drhćućom rukom svoj klobuk i nakloni se. Katja se nasmije, pogleda mu u lice i odtrči na ulicu. Andrejev prokune svoju malodušnost i odluči, da će joj napisati pismo. Ali kako da joj ga predade?

Misao, da za to zamoli Varvaru Gavrilovnu, ukloni sve potežkoće. On sabere sav svoj sitni novac pozove svoju domaćicu, i pošto joj je raztumačio, o čemu se radi, preda joj pismo. Varvara Gavrilovna primi ga vrlo rado, nasmieši se vrlo glupo, ali i dosta zlobno, metne novac u žep i obeća, da će mu još večeras donieti odgovor. Ali prodjoše i puna tri dana, a da se u životu naših susjeda nije dogodilo ništa neobična. On je svaki čas vidio Katju; on je vidio, kako mu ona pokazuje njegovo pismo i kako mu rukom daje nekakove znakove . . . On je svaki čas očekivao odgovor, ali odgovora nije bilo. Raznježen i osjetljiv, kao svi zaljubljeni, mislio je Andrejev, da mu se Katja ruga. On prekrije svoj prozor i odluči, da se ne će prije pokazati, dok mu ona ne odgovori.

Tako je i bilo, dok nije Andrejev, kad je jednom došao kući, u svom stanu našao čudnu promjenu. Sve je bilo pospremano, čisto i u redu. Bilježnice i knjige bile su liepo i ukusno poredane; dapače i na pisaćem stolu, u koji nitko nije smio dirati, opažalo se je, da ga je netko pospremao Andrejev pokuca na stienu i zovne Varvaru Gavrilovnu Domaćica dodje.

— Molim vas, recite mi, što to znači? — zapita ju on i pogleda sumnjivo po sobi.

Varvara Gavrilovna stupi dva tri koraka napred, prigne se k svojemu stanaru i rekne mu tajinstvenim glasom:

— Katarina Andrejevna bila je za vaše odsutnosti ovdje . . .

— Kako? Što to kažete? — klikne Andrejev. — To nije moguće!

— A što da s njom počmem? — odgovori domaćica očitim zadovoljstvom. — Ona je jutros došla k meni. Daj mi ključ, veli, Gavrilovna, da vidim, gdje stanuje tvoj stanar . . . Što vam je palo na um, gospodjice! reknem ja . . . Ej, hoće mi se, rekne ona. On se ne će srditi . . . No, onda sam joj dala ključ, dragi moj, ali sam i pošla za njom. Što sve nije ovdje učinila! Ni jedne knjižice nije pustila na miru, sve je pospremila. Što radite, gospodjice? reknem ja. Ništa, rekne ona, ja ću mu sve urediti . . . I ona je redila i redila, dok se nije i umorila . . Ja ću i sutra doći, rekne ona, i prekosutra; samo mu ti ništa ne reci, čuješ li, Gavrilovna? . . . Ja sam upravo stajala kraj prozora. Katarina Andrejevna, reknem joj, gospodin dolazi! Ona odtrča u moju sobu i počeka koji časak, dok vi niste pokucali, pa onda ode. Meni se čini, da je sada kod kuće i da gleda amo.

Andrejev poleti kao bjesomučan k prozoru, i njegov pogled srete se sa pogledom Katje, koja je zapljeskala rukama, stala se smijati i skakati po svojoj sobi, čim ga je opazila. Drugi dan nije Andrejev išao u ured. Već u devet sati stajao je pred kućom i čekao, dok Katja preko dvorišta ne ode u njegovu sobu. Ona nije dugo krzmala. Pošto je Andrejev nekoliko časaka bio neodlučan, sakupi svu svoju hrabrost, pohrli uz stepenice, otvori vrata i stupi u svoj stan.

Katja je posve mirno sjedila u naslonjaču, prebacivši noge preko drugoga stolca, pa je pregledavala njegove risarije. Kad je čula, da su se otvorila vrata,

podigla je glavu i malko se smela, jer je opazila Andrejeva. Ali njezina smetnja bila je vrlo kratka, Ona se sabere još u isti časak, spusti noge sa stolca, podje mu veselo u susret i rekne dosta smjelo:

— Zar ne, vi se ne srdite, što sam došla u vašu sobu? . . .

— — — — — — — — — — — — — — — —

Još iste večeri sjedili su zajedno u naslonjaču, te su si već govorili „ti". Andrejev, koji još nije vjerovao u svoju sreću, bio je nešto zamišljen. Ali Katja bijaše vesela, kao ptičica u proljeću. Ona se je smijala i skakala po sobi. Ona je bila kao kod kuće, a sa Andrejevom govorila je kao sa starim prijateljem. Svaki čas povlačila ga je u sredinu sobe, pa ga je tuj natezala i okretala na istom mjestu; ona mu je veselo gledala u lice, prekrivala mu rukama oči, zamršivala mu kosu, i nije ga pustila ni za časak, da odahne.

Od te večeri dolazila je Katja k Andrejevu svaki dan. Andrejev živio je samo za svoju ljubav, pa je u prvo vrieme zaboravio sve svoje patnje, sve svoje uspomene; on je zaboravio i svoj rodni gradić, i svoju sadašnjost, i svoju prošlost. Tako prodje nekoliko mjeseci. Ali u to vrieme promienilo se je mnogo, ako i ne u srcu, a ono u glavi tih mladih ljudi.

Andrejev je jasno uvidio, da roman, što ga je bio izmislio o Katji, njegovoj junakinji ni najmanje ne odgovara. Katja njegove mašte prikazivala mu se je sa viencem patnice, kao težko stradajuće biće, dočim je prava Katja bila vragoljasta, bezbrižna i nestašna djevojčica, koja nije poznavala tuge, i koja bi se za čudo odmah razveselila, (kad je tobože bila tužna), čim bi ju on poveo na Krestovsko ostrvo, osobito ako je ondje

bilo mnogo vike i buke i mnogo ljudi. Ona bez zab[...] nije mogla da bude, baš kao ni riba bez vode. U [...]selju bio je njezin živalj. Nutarnji sviet sa svimi sv[...]jimi jadi i nevoljami, sa svom svojom radošću i tugom, bio joj je posve nepoznat. Kad se je Andrejev radi svoje biede raztužio i zamislio, nije ni Katja bila vesela, ali nipošto za to, što bi i ona ćutila njegovu tugu . . . ne, njoj je samo bilo dosadno . . . što ju on nije dragao, što ju nije zabavljao. Ona je bila od naravi dobra, ali nije imala nikakove naobrazbe i uzgoja; nju su bili otupili surovi primjeri, te nije posjedovala one nježnosti ni one tankoćutnosti, koja nas znade prisiliti, da ljubljenoj ženi oprostimo i najveću hladnoću.

Kad joj je bilo dosadno, počela bi dražiti Andrejeva, a kad ni to ne bi pomoglo, otišla bi k svojim starim prijateljicam, a da nije ni slutila, koliko ga je to vriedjalo i žalostilo. A pomozi, Bože! kad bi joj on ozbiljno rekao, da se srdi. Onda neugodnim prizorom nije bilo ni kraja ni konca, i skoro uviek bi zaplakala, pa mu koješta predbacivala. Onda bi zaboravila, da je Andrejev trideset noći po redu prepisavao kojekakove spise, samo da joj kupi nov šešir; da je cieli tjedan dana živio od same kave, samo da ju jedan put odvede u glumište, i više toga. Ali ona je ljubila Andrejeva. On je samo trebao, da se nasmieši, pa je sve bilo dobro. Ona je i opet bila bezbrižna, ljubezna i jaka, te ga je neprestance grlila i nazivala ga najsladjimi imeni, pripravna na svaku žrtvu, samo da njezino veselje potraje čim dulje.

Ali osim tih prepiraka, koje su se medjutim uviek svršavale u miru, te su im pružale više veselja, nego tiha i jednolična strast, — bijahu oni dosele vrlo

sretni. Samo u Andrejeva bila je glava nešto hladnija; nu srce bilo je još uviek puno ognja, te je obilno darivalo svoja blaga prvoj ženi, koja mu se je ljubko nasmiešila. On je ljubio, kao što se prvi put ljubi, kad se još sve misli stiču samo u ženah, a sve žene utjelovljuju samo u jednoj jedinoj ženi.

IV.

Kod Jürgensove.

Drugoga dana poslje onoga, kad je Andrejev svojoj sestri bio napisao list, koji smo našim čitateljem saobćili u drugom poglavju, poče se on u jedan sat poslje podne spremati na odlazak. Pošto je bila nedelja, nije morao u ured. Mogao je dakle po volji sprovesti cieli dan. Program toga nestrpljivo očekivanoga dana bio je već odavno ustanovljen: u dva sata objedovat će kod Jürgensove, gdje će biti dosta razgovora o slikah, o atelierih i o umjetnicih, pa će se po svoj prilici i opet sastati sa Petrovskim. Za tim će u četiri sata poći na ostrva; tamo će biti mnogo svieta, ali on će tiho proći, pa će otići u najpustije šikarje Jelagina, da ondje sve do večeri po naravi riše.

Andrejev se je već u napred silno veselio. Pošto je valjano spremio svoju zadnju dvogrivnu, te pošto je uzeo listnicu s risarijami, sadje brzo niz stepenice i stupi na ulicu. Bio je prekrasan dan na nebu ne bi-

jaše ni najmanjeg oblačka, i sve je odisalo nekim svečanim čuvstvom, baš kao i srce našega Andrejeva.

Ali da reknemo nekoliko rieči o gostioni gospodje Jürgensove, koja je u to vrieme bila vrlo poznata na Vasiljskom ostrvu. Tuj su se ponajviše sastajali skoro svi mladi umjetnici. Ni čuveni Heyde — taj Dussaux ili Saint George Vasiljskoga ostrva — ni velik broj drugih svratišta i gostiona nije bio kadar, da od gospodje Karoline Karlovne Jürgensove odmami njezine svakdanje goste. Ali nije bilo ni moguće, a da se njezinoj kuhinji ne prizna podpuna hvala. Korun, šunka i juha od luka — glavna jela — bijahu uviek po njemačkom običaju tako zapapreni, da je goste po više dana bolio jezik i peklo grlo; ali uz sve to nije bilo dvojbe, da li se u najboljih petrogradskih svratištih bolje jede i veselije zabavlja. Kod Karoline Karlovne sastajalo se je uviek družtvo, u kom si mogao naći najraznovrstnijih značajeva i najčudnijih tipa.

Tu je bilo i pravih umjetnika, vrlo darovitih ljudi, koji su sav svoj život i sve svoje misli oduševljeno posvećivali pravoj umjetnosti, neumornih radnika, koji su joj se žrtvovali i srcem i dušom; bilo je i takovih ljudi, kojim je umjetnost bila samo unosnim i vrlo lakim zanatom; a bilo je i takovih mladića, (baš tih i najviše), koji su amo dolazili u hotomice zapuštenu odielu, s dugom i razčupanom kosom pod velikimi šeširi sa širokim obodom, te su umjetnost ljubili ponajviše za to, što im je ona pružala najljepšu izliku, da se posve podadu svojim strastim i razkalašenu životu. A kadikad pojavilo bi se i po koje strano lice. Gdje god imade umjetnika, pa makar i najslabijih, tuj se uz njih već po nekom prirodjenom nagonu, kao male ribice uz kita, pojave i tako zvani „ljubitelji", dakako

ne toliko ljubitelji umjetnosti, koliko samih umjetnika i njihova družtva. To je neizbježivo. Ti ljubitelji obično su mladi, prijazni i bezbrižni ljudi; često i dosta pametni, dobroćudni i veseli momci; ali često i vrlo dosadni i nesnosni nametnjaci. Ali nitko ih nije tako razlikovao, i nitko nije ni mislio na takovu razliku. Sveobći kolorit mladosti izjednačivao je sve, i svi su se kod Jürgensove ćutili kao kod kuće, kao dobri prijatelji.

U tri ure bila je jestiona već obično dubkom puna. Šum vesela smieha, buka živih uzklika i zveka vilica, noževa i tanjura čula se je uviek skoro od jednoga prospekta do drugoga.

Karolina Karlovna bijaše oko četrdeset godina stara udova, sliepa na lievo oko, sa uviek ljubeznim smieškom na licu i nešto crvenom kosom, koja je mjestimice provirivala izpod biele kape. Ona bi se po ljetu preselila u svoj ljetni stan, t. j. ona bi sve stolove iz jestione preniela u malo dvorište, koje bijaše tik uz kuhinju. Dvorište je sa ostalih trijuh strana bilo ogradjeno plotom od hrastovih dasaka; bilo je posuto pieskom, i u njemu si nalazio istu čistoću, kao i u jestioni. U sredini dvorišta bijaše mala topola, koju su gosti vrlo volili, premda je bila skoro suha. Gosti su dolazili pol ure ranije, samo da uhvate mjesta u njezinoj slaboj sjeni, pa je ona tako čula više zdravica u slavu Italije i Rima, nego li i Rim sam. Objedovati u tom dvorištu, smatralo se je najvećom srećom. Čim bi Karolina Karlovna prvi put objavila, da će se sutra jesti u dvorištu, nastala bi silna vika sa svih strana, a zdravica čestitoj domaćici bila bi primljena tolikom bukom, da se je sve treslo. Ali već drugi dan ne bi se ona više radovala svojoj odluci. Gosti su u dvorištu bučili još više, nego li u jestioni, bilo što su

se ćutili slobodnijimi, bilo što su se veselili svježemu zraku. Bučne zdravice redale su se jedna za drugom, a pušilo se je toliko, da se je upravo silan dim podizao iz dvorišta, te su prolaznici posve lako mogli pomisliti, da je to dim iz dimnjaka kakova parobroda na Nevi, koja nije bila daleko. Ali gosti bijahu u tom dvorištu u prkos svomu siromaštvu upravo sretni i presretni. Mnogi se po svoj prilici još i sada sa žalošću sjećaju onih vremena . . . Ondje smo mnogi od nas sproveli najljepše časove svoga života. Ona siva i zadimljena gostiona i ono malo dvorište bijahu mnogomu jedino toplo gnjezdo, kako ga više nikada nije našao. Ondje se je bar dosta često pravim oduševljenjem govorilo ob umjetnosti, ondje se je vrlo živo razpravljalo o književnosti; ondje se je svaka dobra misao kojega sudruga primala najvećim zanosom; nitko se nije smijao svojemu uzhićenju, nitko ga se nije stidio. Skoro svaki od nas je onda mislio, da je najveća dragocjenost mladosti živa i zanosna duša, prava i nepokvarena uzhićenost. Pa što je u tom čudnovata? Ondje se je ponajviše sastajala mladost, koja je sve svoje sile posvećivala samo jednoj plemenitoj svrhi: liepoj umjetnosti; mladost, koja je zajednički težila, da dodje do vrhunca savršenosti, premda nije ni znala, kakova ju budućnost očekuje! . . . I tako je svaki dan u dva sata, kad je već ruka bila umorna i kad se je već i model ili „narav“, kako su ga zvali, počeo protezati i moliti za odpust, da se okriepi u kakovoj krčmi, — većina mladih umjetnika ostavljala svoj kist i svoju paletu, da iz akademije u bučnoj povorci podje k dobroj Njemici, k dobroj gospodji Jürgensovoj.

Bilo je već dva sata, kad je Andrejev došao Karolini Karlovnoj. On skine svoj ogrtač, položi svoju

listnicu na jedan stolac, metne na nju svoj šešir i izadje na dvorište, po kom je lebdila ugodna para, koja je dolazila iz kuhinje. U dvorištu bilo je još vrlo malo gosti. Medju njimi opazi Andrejev dva umjetnika, Vahruševa i Sidorenka, s kojimi se je već bio sastao oba dva put, kad je objedovao kod Jürgensove. Oni su sami sjedili postrance kod okrugla stola, posve slična gljivi, te su pušili lulu. Pred njimi ležali su u neredu ostanci objeda, a medju timi ostanci stajale su dvije boce vina. Kad je Andrejev unišao, okrenuše se umjetnici k njemu i nakloniše mu se. Andrejev im isto tako odvrati pozdrav, naruči nešto jela i sjedne k drugomu stolu.

— Tfu, kakova je to vrućina! Čovjek bi skoro skapao! — rekne Sidorenko i okrene svoje lice, koje je u taj čas bilo vrlo slično crvenoj repi, ponajprije k cielomu družtvu, a onda k Andrejevu, koji je otirao znoj sa čela.

— Da, bit će i do dvadeset stupnjeva, — odgovori netko od najdaljeg stola.

— Ah, što! Jamačno je i trideset! — vikne Vahrušev i odpuhne velik oblak dima. — Ja doduše jako ljubim toplinu, ali danas nisam mogao da radim, pa ni „narav“ nije mogla, da tu žegu podnese. Meni je Taras bio modelom. „Odpustite me“, reče on, „ja nemam više snage, da stojim.“ I premda sam mu dozvolio, da stoji kako ga volja, nije mogao uztrajati! — dovrši Vahrušev, nasmija se i pogladi zadovoljno svoje brkove.

— Ej, a što je, Vahrušev, što je s tvojim Prometejom? — zapita vrlo visok i rodi posve sličan gospodin, koji je sjedio kod drugog stola.

— Naravno, posao ne napreduje ni malo! — od-

govori Vahrušev zlovoljno. — Ta neka i sam vrag što god čestita svrši! Po zimi ne da se slikati, jer nema svjetla, pa sve izadje tmurno i bez sjaja, i mašta se ohladi; a dodje li ljeto, skapavaš od praha i od vrućine. Ne, moja gospodo, tisuć put ne! Čim se je koji od nas dovinuo do višeg stepena, može još samo u Italiji da živi. Ja sam ovdje narisao mnogo nacrta i zabilježio mnogo misli, ali ću čim prije otići u Rim ili u Fiorenzu! Ja u istinu ne pojmim, kako može Petrovski . . . sam bi to vrag znao!

— Pa što je u tom čudna? Petrovski! Petrovski! — rekne Sidorenko i ukoči se. — Daj ma kojemu od nas njemačku uztrajnost, koju kadikad nazivlju i „ljubavju prema umjetnosti“, — nastavi on sa smiehom, — pa ćemo i mi isto postići.

— O ne, prijatelju, nije to puka uztrajnost, — opazi onaj rodi slični umjetnik. — Da se naslikaju takove slike, kakove slika Petrovski, treba talenta, i te kakova talenta.

— Petrovski je bez dvojbe talenat prvoga reda! — vikne netko.

— Eh, moja gospodo, a tko to niječe? — odgovori Sidorenko. — Ja samo velim, da treba i uztrajnosti... Postavite ma kojeg od nas, da neprestano sjedi uz jednu te istu sliku, da najvećom točnošću izradi svaki prst i svaki vlasak, pa ćete naravski na koncu godine imati savršenu sliku... Ali što je u tom čudna? Što je na takovih slikah osobita, ako iskreno progovorimo? Ta uzmimo i samu sliku „Hagar u pustinji“ od Petrovskoga! I risarija i kompozicija vrlo je liepa, jer za to treba uztrajnosti; nu to još nije nikakova slika, u njoj nema ništa zanosna, ništa veličanstvena, ona nije živo smišljena, kako je to obično kod

pravog i stvarajućeg talenta... Iz svakog poteza provire brižna i sićušna marljivost, baš kao kod svakog Niemca. Ne, vjerujte mi, sva ta gospoda samo su packari, a ne smjeli i stvarajući talenti! U nijednoga nema nikakova zanosa!

— Dopusti, dragi Sidorenko, svaki umjetnik može postići neko savršenstvo . . . eto, to je sve! — vikne i opet onaj rodi slični umjetnik.

— Ej, pa tko tvrdi protivno? — odgovori Sidorenko. — I ja to znadem, ali izmedju savršenstva i savršenstva imade razlike. . .

— Jamačno, izmedju savršenstva i savršenstva imade razlike! — potvrdi Vahrušev nehajno.

— Tfu! Kakova je to žega! — vikne Sidorenko i popije čašu vina. — Čovjek pije i pije, ali žedje ne može da ugasi. . . Nu reci mi, molim te, Vahrušev, hoće li Čibesov u istinu amo doći? Tko ti je to rekao?

— On će doći, on će jamačno doći! — ozva se nekoliko glasova. — Mi smo i sami došli, da ga ovdje dočekamo. . .

— A kad se je povratio?

— Prije tri dana, — odgovori Vahrušev.

— Kažu, da pripovieda prava čuda o Italiji.

— A kako je k biesu u nju dospio? Je li putovao na svoj trošak, moja gospodo, ili ne?

— Ne, njega je sobom poveo neki naš velikaš, neki grof . . . već mu se ne sjećam imena. . . U ostalom kažu, da je on sobom donio prekrasnu kopiju od Guida Renija. . .

— On nije takav čovjek! — rekne Sidorenko i natoči vina u svoju čašu. — On, pa da — radi! Ja

sam uvjeren, da nije upravo ništa naslikao, da je samo bezbrižno živio. . .

U taj čas nastade u kuhinji, kojoj su vrata prema dvorištu bila otvorena, silna buka.

— Karolina Karlovna! — vikne netko. — Dobar dan! . . . No, kako ste? . . . Dajte, da vas ogrlim! . . . Matrena, kako je? No? . . . Eh, što si tako zinula, luda gusko! Ti me sigurno ne prepoznaješ? . . . Karolina Karlovna, mila moja! . . .

— To je on! To je on! — viknuše umjetnici kao u jedan glas i skočiše sa svojih mjesta.

Ali oni nisu još ni koraknuli, kadno se Čibesov pokaza u dvorištu, mašući veselo rukama i poskakujući. Čim je opazio družtvo, stane.

— Ah, odnio vas vrag! Po starom običaju svi ste tuj! — vikne Čibesov.

Za tim se udari rukom po koljenu, prigne noge i stane se gromko smijati. U Čibesova bijaše srednji stas, uglasta glava, šiljast nos i kratka kosa, iz koje su na sve strane virili pojedini čuperci. Imao je platnenu bluzu sa velikimi dugmeti, iznošenu crvenu maramu na vratu i sdrobljen slamnati šešir na glavi. On pristupi najprije k Vahruševu, uhvati ga za pleća, pogleda mu u lice, vikne: „Van Dyck!“ razširi ruke i stane se iz nova gromko smijati. Isto tako pozdravi Sidorenka, onoga rodi slična umjetnika i sve ostale: — on ih zagrli, nazove ih kakovim god pridjevkom, prigne noge, pa se gromko nasmije. Napokon pristupi i k Andrejevu.

— I vi ste naš? — zapita i razširi ruke.

— Ne, gospodine, ja nisam umjetnik, — odgovori Andrejev i pogleda mu veselo u lice.

— Ah, oprostite, ja toga nisam znao! . . . Ej, Karolina, Karolina!

— Sjedni, brate, sjedni amo, amo . . . pa pripoviedaj! — viknuše u isti mah umjetnici i primiše ga za ruke.

— Eh, gospodo, što da vam pripoviedam? Bilo je divno! — vikao je Čibesov bez prestanka, okrećući se sad k ovomu, sad k onomu, pače i k samomu Andrejevu, koga je jednom posve prijateljski udario i po ramenih. — Pomislite, braćo, nebo je modro, kao najčistiji topal. Jedva je na njemu toliko biela! (Čibesov metne komadić pečata sa boce na prst i baci ga u zrak). Mi smo se vozili morem. U daljini bijaše Napulj. Mi stojimo i upravo plačemo (i pri tom pogladi on rukom svoje lice) . . . sam vrag bi znao, za što, ali nitko se ne može svladati! A na jednom nas ovijne zadah sa obale divnim miomirisom, — ta sav je zrak pun naranča i limuna. Oni ondje uviek cvatu . . . Ali ondje ima i macarona, braćo, i macarona! „Date un poco macaroni!“ I on ti za groš natrpa punu zdjelu . . . A lazzaroni . . . ej . . . ej . . . ej! On leži gol — odnio ga vrag! — na piesku, gleda u daljinu, turi ruku u more, treži malko po vodi, izvadi kakav frutto di mare . . . kakovu školjku ili oštrigu, pojede ju, pa i opet gleda u daljinu . . . a o ni čemu drugom ne će ni da čuje! . . . I Vesuv i improvisatore — sve sam vidio! Nu hoćete li mi vjerovati, da to sve nije upravo ništa prema Rimu. O Roma! A naročito za nas, za umjetnike! Vatikan, Petrova crkva i vodoskoci . . . kud god dodješ, svagdje nadješ Rafaela i Michel Angela, — da, tako mi Boga! A žene, braćo, Rimljanke! Velike, strojne, od glave do pete podpuna ljepota; uzmi kist i paletu, pa slikaj . . . i ti ćeš postati velik čovjek, ako naslikaš

njezinu sliku! Koliko put sam ju vidio kod zdenca: ona pridigne rukom dolnju crvenu suknjicu upravo do koljena, (sve nose crvene dolnje suknjice, Boga mi!) — noga joj je toliko vriedna, koliko ciela farnesijska flora, — a drugom rukom drži na glavi veliku mjedenu posudu... Kosa je posve crna, gusta i na plećih u pletu spletena. (Čibesov udari se živo rukom po ledjih.) Ona se prigne, da zahvati vode... i tuj bi mogao s uma saći: voda ovlaži gole joj noge, a sunce obasja naga joj pleća... Ej, to nisu naše boje, braćo: tu je sve poput različka modro, poput zlata žuto i poput karmina crveno, — da, tako mi Boga! — (Čibesov mahne oduševljeno rukom po zraku i popije čašu vina.) — Ej, braćo, kakova sam ondje vina pio! To vam je nešto božanstvena! Mene je uviek častio neki Englez, velik veseljak! Mi bijasmo kao jedno tielo i jedna duša, premda se nismo razumili, tako mi Boga, to vam je istina! Ja njemu kažem „io!“ ... a on meni kaže „io!“ i to je bilo sve! Mi smo uviek bili zajedno, u kakovoj god krčmi ili osteriji ... a to vam je isto, što i naš traktir ...

— Kakav život! ... He? — vikne Sidorenko i zakima oduševljeno glavom.

— Reci der, bratac Čibesov, je li istina, da je u Rimu i ruska gostiona, u kojoj se sastaju svi ...

— Ah, da, — prekine ga Vahrušev naglo: — ruska gostiona, — to je mala i ljepušna kućica, kao gnjezdo u vinogradu sakrivena, medju samim lovorom i cviećem! ... Molim te, reci, nije li tako?

— No, ako baš i nije u vinogradu sakrivena, — jer bi ju naši drugovi već odavno bili pogazili, da je ondje leze, — ali je ipak takova gostiona u Rimu. Zove se Lepri. Ja sam onamo često išao s Englezom.

— To je život! To je život! — klikne Vahrušev, ustane sa svog mjesta i počme se šetati po dvorištu. — Podjimo u Italiju, bratac Sidorenko! Samo ondje možemo postati umjetnici!

— Da, k biesu! — vikne Sidorenko. — Prije podne radit ćemo u atelieru ... kakova krasna Rimljanka bit će nam modelom ... A kakova velikašica, koja nas ovdje ne će ni da pogleda, doći će u naš atelier ... ta nas u Italiji vole, sav sviet to kaže. Mi ćemo u Lepri poći na objed, pa ćemo onda leći u kakav vinograd ... Ej, onda ćemo divno maštati o ma čici Rusiji ... U Lepri naručit ćemo rusku juhu od kelja i kašu ... ej ... ej!

Sidorenko natoči oduševljeno punu čašu vina, prinese ju k lievom oku, pogleda kroz nju, stavi ju na usta i izpije na dušak.

— Ej, bies vas odnio! — rekne Čibesov, smijući se. — Pripoviedajte mi, što je ovdje nova i kako je u atelierih? Ja nisam još nigdje bio.

— Pa nije ni vriedno, brate, da kamo podješ, — reče Vahrušev prezirnim glasom. — U naših je atelierih prava pustoš ...

— A što to brbljaš? — vikne Čibesov i pogladi svoju čupavu kosu. — Ta pripoviedaju, kao da je slika Petrovskoga „Hagar u pustinji“, za koju je dobio prvu zlatnu kolajnu, pravo čudo nad čudesi! A što ti brbljaš?

— To je izvrstna, to je izvrstna slika! — ozove se više glasova.

Vahrušev i Sidorenko podignu glave, baš kao dva lovačka psa, koji su čuli puščani hitac.

— Ah, da! — vikne prvi. — Pomisli, dragi Čibesov, — nastavi Vahrušev naglo: — prije svega je ta

slika vrlo malena, jedva je podrug aršina visoka, (a zapamti, da ju nazivlju historijskom slikom!); za tim je to hladna grupa od dva lika usred velike pustoši, a sve je najvećom brižl ivšću naslikano, gladjeno i popravljano . . . Ti poznaš Petrovskoga — on je podpuni Niemac! . . . Pa napokon nije nikakav ni sam predmet: ta što je na njemu? — Ništa zanimiva!

— To je sve istina, — vikne onaj dugi um'etnik, — ali kakova je u njega perspektiva, kakova risarija, kakove li glave!

— A tko to niječe? — rekne Sidorenko naglo. — Čovjek može govoriti, što ga je volja, ali sve u zalud, — on će uviek zapjevati svoju staru pjesmu: risarija! Ali tuj se govori o predmetu, o slikariji!

— Što se tiče predmeta, to se ja posve slažem sa Vahruševom, — reče nekakav mali umjetnik sa modrimi naočali. — Ja upravo ne pojmim, za što on uzimlje predmete iz biblije. To se je moglo raditi u Italji, u trinaestom i četrnaestom vieku, kada je još sav sviot bio nabož n.

— Bravo! Bravissimo! — vikne Čibesov. — Čekajte, prijatelji, ja ću vam jednom naslikati sliku . . . to je veličajna misao: „Pad Ninive!“ sto aršina i pet sto osoba . . . što ćete onda reći? . . . He? — zapita on i pogleda u Andrejeva, koji ga je već dugo gledao takovim pogledom, kao da želi nešto reći.

— Ja se posve ne slažem s vama, — rekne Andrejev napokon, pa se zacrveni i smete.

— Kako? U čemu se ne slaž ete? — zapita Čibesov u čudu.

— Ne baš toliko s vama, koliko s ovom gospodom, — nastavi Andrejev, pokaza na Vahruševa i Sidorenka i smete se još više.

— Ja sam vrlo znatiželjan! — promumljaše u isti čas oba umjetnika i pristupiše bliže k Andrejevu.

— Meni se čini, — poče ovaj ne baš sigurnim glasom, — da vi neopravdano govorite proti biblijskim predmetom.

— A za što vam se to čini? — zapita Sidorenko ironički.

— Za što, — odgovori Andrejev, koji je bio malko uvriedjen, — za to, jer nema biblijskog predmeta bez pjesničkih lica i bez pjesničkog sadržaja: Rahela, Rebeka, Hagar, Sara, patrijarke . . . gdje, u kojoj li ćete poviesti naći likova, koji su toliko proniknuti čarom ljubavi i pjesničtva? Dapače, uzmite mjesto čina i samu narav, u kojoj su te osobe živile, pa napokon i samo odielo . . . sve je slikovito, sve je divno i vrlo prikladno za slikanje. Osim toga su sve te osobe svima poznate, svima mile, ter se svakomu pričinja, kad ih vidi na platnu, kao da vidi stare drugove, koje je od djetinstva ljubio . . .

— To je sve vrlo liepo, — reče Čibesov začudjeno, — ali tuj ipak nema slikarskog efekta. . .

— A osim toga su, — prekine ga Vahrušev, — biblijski predmeti previše mirni . . . u njih nema kretnje, ni najmanje kretnje . . .

— Što ja mislim, nije kretnja baš ni potrebna; svaka umjetnost ima svoju granicu! — reče Andrejev smjelo, ali na jednom stade.

U taj čas pojaviše se Petrovski i Borisov na kuhinjskih vratih.

— Ah, Petrovski! — vikne Čibesov, ustane i podje k Petrovskomu, ali ne tako oduševljeno, kako je polazio k Sidorenku i Vahruševu. — Kako vam je? Kako se veselim, što vas vidim . . .

— I ja, odgovori Petrovski i stisne mu hladno ruku. — Kad ste došli?

— Pred tri dana. . . . Ah, Borisov! Dobar dan, — nastavi Čibesov, okrenuvši se k drugomu umjetniku, kojega je skoro zadavio u svom zagrljaju. — Dobar dan! . . . Kako je?

— Dobro, dobro, brate! — odgovori Borisov i vine mu se iz zagrljaja. — No, drago mi je, što te vidim, vrlo drago.

On pruži još jednom Čibesovu ruku, pozdravi prijateljski ostale drugove i pridruži se Petrovskomu, koji je bio sjeo uz poseban stol.

Petrovski bijaše vrlo visok, ozbiljan i liep. Dugoljasto mu lice bijaše poput mramora bielo. Tu bjelinu povećavale su još više crne mu vlasi i posve tamne oči, i na tom licu zrcalila se je neka osobita odlučnost i smjelost. Visoko mu čelo bijaše vedro kao u olimpskoga Zevsa, a strogu odlučnost lica ublaživala su bar ponekle dobroćudna i uviek malko se smiešeća usta.

Njegov drug Borisov bijaše malen i mršav čovjek okrugla lica i veselih očiju. Meka mu kosa bijaše tamne boje. Bio je već trideset godina star, ali je u njegovu licu bilo toliko nježnosti i upravo djetinske dobroćudnosti, te ga je svatko morao zavoliti. On je uviek bio silno raztrešen, te je neprestance imao nekakova posla i trčkarao na sve strane . . . ali ne za sebe, nego vazda za druge.

— Šteta, Petrovski, vi ste malko zakasnili, — reče Čibesov, kad su oba umjetnika sjela.

— Za što? — zapita Petrovski i okrene se nekako zlovoljno.

— Eh, mi smo se prepirali. Ovaj gospodin, — nastavi Čibesov i pokaza na Andrejeva, koji je bio

ustao, kao da želi otići, i do ušiju se zarumenio, — ovaj gospodin je tvrdio . . .

— Ej, kamo ćete? Ostanite! — reče Sidorenko i zadrža Andrejeva. — Samo ostanite. Ta naša prepirka nije još dovršena . . .

— Molim, moja gospodo, — kaza Andrejev u smiehu, ali ipak takovim glasom, koji je odavao, da ne želi dalje o tom govoriti: — ja se nipošto nisam s vami prepirao . . .

— Ne, ali vi ste prepirku izazvali, što je skoro jedno te isto. Vi zabacujete, kako mi se čini, kod slikanja svaku kretnju, — opazi Čibesov porugljivo.

— Ako baš na svu silu želite, to izjavljujem i opet, da slikaru nije potrebno, da prikazuje žestoke kretnje, — odgovori Andrejev odlučno.

— No, no, molim vas, dokažite nam to! — klikne Sidorenko.

— Da, žestoke kretnje nisu već za to umjestne, što nikada ne zadovolje mašti gledaoca, jer ih ona uviek vidi nedovršene, pa pretiče misao umjetnika i po svojoj ju volji popunjuje... Meni se čini, — nastavi Andrejev čedno i pogleda u Petrovskoga, koji se je bio k njemu okrenuo, te ga je, kako se je činilo, pozorno slušao, — meni se čini, da se sve slike, koje prikazuju bježeće osobe, pričinjaju kao nedovršene; svatko i nehotice pomišlja, kako će se te kretnje dovršiti A osim toga odvraćaju takove kretnje pozornost gledaoca od prave umjetničke ljepote. . .

— Vrlo dobro! Vrlo dobro! — klikne Borisov, pristupi k Andrejevu i stisne mu ruku. — Što, moja gospodo, zar to nije istina? Ovaj gospodin, — molim, oprostite mi, ja vas ne poznam, ali ništa za to, — ovaj gospodin rekao je pravu istinu. . .

Tuj namignuše Čibesov, Vahrušev i Sidorenko lukavo Petrovskomu, ali ovaj im ne odgovori, nego namršti obrve i okrene se pazljivo k Andrejevu.

— Molim vas, — reče Vahrušev, okrenuv se takodjer k Andrejevu, — nastavite svoje razlaganje... Ta ono je izvrstno, ono je izvrstno!

Andrejevu nije bio izmakao pogled Čibesova; u drugih slučajevih bila bi ga svladala čednost, te ne bi bio mogao podnieti namigavanja Čibesova i njegovih drugova; ali sada ga bijaše ohrabrila dobroćudna obrana Borisova, a još više sućut Petrovskoga. On je bio odrasao sa svojimi umjetničkimi načeli i kao mlad umjetnik, koji je s početka bio plah, ali se je odmah ohrabrio, čim je začuo odobravanje, reče Andrejev Čibesovu dosta oštro:

— Vi ste, gospodine Čibesove, rekli, da ćete naslikati „Pad Ninive“ . . . Recite mi, molim vas, što vas je na to ponukalo?

— Što me je na to ponukalo? — odgovori Čibesov porugljivo. — Ta zar to nije zgodan predmet za sliku?

Smiešak, koji se je bio pomolio na ustnah Petrovskoga, i veselo lice Borisova obodriše Andrejeva još više.

— Toga ja ne velim, — reče on. — Vaša slika može u pogledu izradbe biti i savršena . . . pa što onda? Vještaci će ipak žaliti vrieme, što ga je „darovit“ umjetnik pri takovu poslu u zalud izgubio.

— Kako? Za što? — zapita Čibesov, pogladi kosu i namršti se.

— Slikarstvo je, po mom mnienju, vrlo težka umjetnost, te se u njoj ne dolazi lako do savršenstva; i za to pravi slikar ne smije da slika sve ono, što u običnu životu vidi ili u knjigah čita. Ne, — nastavi

Andrejev, obodren sve više i više prijaznim pogledom Petrovskoga, — ne, predmetom slikarstva smije da bude samo idealna i pjesnička strana naravi, samo ona njezina ljepota, kojom umjetnik posve začara gledaoca. Ta kakovu bi prednost imao umietnik pred drugim svietom, kad bi nam na platnu prikazivao samo ono, što si svatko može i sam predstaviti?

— Bravo! Bravissimo! — vikne Borisov i stisne Andrejevu oduševljeno ruku.

Petrovski stade ga još pozornije slušati.

— Ja sudim po vlastitih osjećajih, — nastavi Andrejev još zanosnije. — Ja sam često bio u Eremitaži,*) pa izpoviedam, da me nije toliko zaniela ni jedna slika, koliko su me oduševile one, koje su prikazivale mir i tišinu. Uzmimo na primjer Rafaelovu Madonnu d' Alba. Tuj nema savršenom ljepotom začarana mašta više što da radi. Čovjek stoji pred tom slikom sav omamljen, sav zanešen idealnom dražesti i krasotom... Tuj se u svakoj glavici, u svakoj nožici, pače i u samoj okolici sa njezinim cviećem i sa njezinimi oblaci razabire pravi pjesnik umjetnik, koji svagdje traži samo idealnu ljepotu...

Borisov zapljeska kao pomaman i htjede da ogrli Andrejeva.

— Uzmite na primjer sliku kakove okolice ili sliku, koja prikazuje more, (ja još uviek branim svoju tvrdnju glede kretnâ). Recite i sami, gospodo, što vas više zanosi: da li bura sa uzburkanimi valovi i letećimi oblaci, ili mali zaton sa svojom tišinom, kad se još mjesec vidi u jutarnjem zraku?... Jedna slika Ajvazovskoga najljepše će protumačiti moju misao, samo

*) Carska sbirka umjetnina.

ne znam, da li je se sjećate... Slika prikazuje tiho more; voda se i ne miče. Sunce još nije granulo. Nebo je prozirno i vedro, na njemu nema ni oblačka. U sredini mora plovi, i ne gibljući se, mala bačvica; na tu bačvicu spušta se dugonoga morska ptica s tamnim perjem . . . i to je sve, — ali je divno! Čovjek se upravo boji, da svojim dahom ne pomuti tu tišinu. Svatko gledje tu sliku i podpuno uživa, a najviše za to, što je mašti posve zadovoljeno, što ona više ništa ne očekuje... Ne, gospodine Čibesove! Slike, koje prikazuju grudi golih žena, urešenih biserjem i grimiznim odielom i razsvietljenih nenaravnim svjetlom, vrlo sličnim bengaličkoj vatri, — takove slike nisu dostojne, da se prikažu, baš kao ni prikaze frakova, kaciga, ognja i dima... Što je na njima? One ne razblažuju, one nam ne pružaju onaj mirni i ugodni užitak, koji nam mora pružati svaka prava umjetnost. Bar ja prolazim vazda kraj takovih slika, a ostajem kraj onih, koje mi prikazuju makar i najpustiji prediel.

Andrejev zašuti. Svi se digoše i pohrliše k njemu. Borisov ga zagrli. Petrovski ustade naglo sa svog mjesta i pruži mu ruku.

U taj par udje mnogo umjetnika u dvorište Karoline Karlovne. U sveobćoj smutnji svi se uzkomešaše. Kad su se Borisov i Petrovski ogledali za Andrejevom, nije ga više bilo. Sav uzplahiren radi toga, što se je za čas bio toliko zanio, (Andrejev morao se je sbog mnogih razloga toga čuvati), bio se je okoristio obćenitim komešanjem, pa je odletio u jestionu, uzeo svoj ogrtač i svoju listnicu, koju su prihodnici bili bacili na zemlju, platio svoj račun i naglimi koraci krenuo prema Jelaginu.

Na ostrvu Jelaginu je — ili bar tada bijaše — prekrasno mjestance, i to na rtu, koji je okrenut prema finskomu zalievu. Otok Jelagin, na kom je kraj Kamenoga ostrva liep perivoj sa velikim drvećem i malim ribnjakom, biva sve pustiji, čim mu je obala moru bliža. Perivoj se skoro svršava kod mosta, kojim se ide na Krestovsko ostrvo; tuj se vidi još samo mali put, koji vodi upravo do mora. Mjestimice diže se kraj tog puta poput kakove stiene gusto grmlje i zaklanja ga svojom sjenom, a mjestimice su male čistine, kroz koje možeš viditi Nevu i male kućice na Krestovskom ostrvu, a za Nevom prostiru se nekoji vrtovi i puste močvare. Napokon se gubi i taj puteljak i izčezava u vlažnu tlu, dok posve ne izčezne u sjeni starih omorika. Za obična šetaoca tu je tomu puteljku kraj i konac. Ali tko god je iole znatiželjan, taj ne će propustiti prilike, a da ne pogleda i za te omorike, — i ne će mu biti žao. Za njimi je još samo malo pjeskovita tla, koje more neprestano oplakuje. Odatle je upravo divan pogled na morsku površinu. Lievo vidi se skrajni rt Krestovskoga ostrva, a desno u daljini opaža se nizka finska obala. Tuj vlada podpuna tišina, amo ne dopire nikakav šum sa bližnjih otoka.

Andrejev znao je već odavno za to mjestance. Te starodrevne omorike on je uviek vrlo rado risao. Kad je otišao od Jürgensove, pošao je ravno amo, kako je to već u jutro bio odlučio. Ali premda je bilo prošlo već dosta vremena, od kako je ostavio umjetnike, nije još uviek počeo risati. Izmedju zatvorenih listova njegove listnice, koja je ležala kraj njega, provirivala je olovka; a on je sjedio na piesku, podbočio glavu rukama i promatrao veličajno more. On je bio vrlo zamišljen, ali nije bio tužan. Dapače, on se je nekim

ponosom sjećao onoga prizora kod Jürgensove. U zanosnoj mu glavi radjale su se najsmjelije i najljepše osnove. On je bio blažen, što je vidio Petrovskoga, te ga je njegova mašta zanašala u najviše predjele divne umjetnosti; on je već pred sobom vidio prijateljstvo sa Petrovskim, akademiju, pa možda i samu Italiju i najveću slavu!... Ali na jednom se kao preplašen prene iz svojih sanja, te zače razmišljati o neizmjernoj daljini, koja bijaše izmedju te sreće i okrutne zbilje. Njegovo lice smrče se na jednom. Ali to ne potraja dugo; on podiže oči i iz nova zanesoše ga njegove sanje u nedosižnu daljinu. .... Ali medjutim nadodje i večer. Nebo i more splinuše se u prekrasnu žaru, koji je prekidavao samo čisti zrak, u kom su se vidili jarboli ladja sa svojimi stiegovi. Sve je bilo toli tiho, te se je jasno čuo glas ribara u daljini. Ta divna slika trže Andrejeva iz njegovih divnih sanja i on se pomiri sa neumoljivom zbiljom. On stade slušati tihi romon morskih valova i zvuk zvona iz daljine, ter se posve prepusti čaru zamiruće večeri.

Ali na jednom začuje korake. On se okrene i silno se začudi, kad je na maloj visočini opazio Borisova i Petrovskoga.

— Ah, evo našega bjegunca! Evo ga! — vikne Borisov i pohrli k Andrejevu. — Ah, dragi moj, — nastavi on brzo, — kamo ste se sakrili? Ja sam vas neprestano tražio. ... No, drago mi je, što sam vas našao. ... Ja sam baš sada o vama govorio sa Petrovskim. Ali recite, kako slučajno dodjoste amo?

— Ja sam amo došao namjerice; ja ljubim ovo mjestance, — odgovori Andrejev i pruži mu prijazno ruku.

— Mi se očito s vami slažemo i u tom, — reče

Petrovski veselo i pruži mu ruku. — Pred tri godine dolazio sam amo skoro svaki dan; ja sam dapače više put narisao te omorike, — nastavi on i pokaza ih rukom. — A i sada sam po starom običaju došao amo, i to baš u pravo vrieme ... Divna li je večer! — nastavi Petrovski, skine šešir, predje rukom preko čela i pogleda prema moru. — Divna li je večer! ... Ne, — zaključi on i sjedne na piesak, — krivo imadu oni, kojim se ne svidja petrogradska narav! Kao da svaka narav, pa i najpustija, nema svoga pjesničkoga čara! Sretan li je onaj, koji ga umije pronaći!

Glasan uzklik, koji se je začuo u taj čas, trže ga, te je pogledao na stranu.

— Izvrstno! Izvrsno! Ta nisam li ti rekao, Petrovski, nisam li ti rekao ... Nije ni moglo da bude drugačije ...

Andrejev bijaše izpružio ruku, ali ga je Borisov pretekao, te je brzo okrenuo listove u njegovoj listnici i pokazao Petrovskomu nacrt, koji je prikazivao gustom travom obraslu izdubinu u nekom stablu, nešto grmlja i komadić tmurna neba. U Andrejevu zadrhta srce.

— Vrlo dobro! Vrlo dobro! reče napokon Petrovski, podiže oči sa nacrta i pogleda Andrejeva, komu je zapinjao dah.

— Ta nisam li ti rekao, nisam li ti rekao? — ponavljao je radostno Borisov.

— Molim vas, recite nam, gdje ste učili risati? — zapita Petrovski vidljivom znatiželjnošću.

— Nigdje ... to jest: skoro nigdje, — odgovori Andrejev i veseo i smeten.

— Čudnovato! — reče Petrovski. — Onda vam

čestitam: vaš nacrt može se smjelo takmiti sa svakim nacrtom naših mladjih akademika.

— To mi se svidja! — nastavi Borisov živo. — A ja vam velim, da ni jedan naš mladi umjetnik tako po naravi ne riše ... da, ja ću to tvrditi pred svakim, ja ću to svakomu kazati u lice ... da!

I on uze listnicu iz ruku Petrovskoga, da iz nova pregledava risarije.

— Ali vi ste bar mnogo risali? — zapita Petrovski, a da nije prestao začudjenim pogledom gledati Andrejeva, koji je skoro skakao od veselja.

— Da, ja sam mnogo risao, osobito prije ... sad više nemam vremena. . .

Borisov podigne glavu.

— Kako? Vi nemate vremena? A što radite?

— Oprostite, to pitanje nije baš čedno, ali ga i ja ponavljam, — nastavi Petrovski. — I ja bi rado znao, čime se bavite, osim risanja, kad ste već postigli toliku savršenost?

— Ja služim, — odgovori Andrejev.

— Kako? — klikne Borisov. — Eh, dragi moj, pustite sve, pustite sve, pa stupite u akademiju!

— Žali Bože, ne mogu! — odvrati Andrejev i uzdahne duboko.

— Eh, što to velite? Za što ne bi mogli, kad ste još toli mladi, dragi moj! — vikne Borisov žestoko. — Gledjite: meni je već trideset godina, ali ja ljubim umjetnost, — pa sam napustio sve, sve je otišlo k biesu. . . . Komadić kruha, iznošen ogrtač i šešir ... to je sve ... više vam ne treba ... osim platna i bojâ. . . . Tako je, moj prijatelju! Manite se svega ... No, kakovih bi tuj moglo biti zaprieka, kakovih zaprieka? — nastavi on još žešće.

— Umiri se, Borisove, — rekne Petrovski, zakima glavom i pogleda kradom u Andrejeva, koji je sjedio na piesku. — Čujte me, prijatelju, — nastavi za tim i primi ga za ruku: — ako vas obstojnosti u istinu sile, da podjete drugim putem, ako je to neizbježivo ... a vi bar ne zanemarite svoje umjetnosti, nego radite ... Tko zna, možda će se još sve promieniti, pa ćete moći raditi, što vas bude volja ... Vi ste još mladi ... U vas je mnogo dara; bio bi pravi grieh, da ga zapustite! — Molim vas, ne učinite toga ... Dodjite k meni, ja ću vas uviek veselo dočekati. Borisov, s kojim stanujem, zavolio vas je na prvi mah; mi ćemo vam obojica biti dobri prijatelji. Pa ako i ne budemo za vas mogli baš ništa učiniti, a mi ćemo barem nastojati, da vas bodrimo na rad.

— Moja gospodo, — reče Andrejev plamtećim okom i blaženim licem, — ja upravo ne znam, kako da vam se zahvalim! ... Vi me uzkrisujete na nov život. Da, ja ću raditi, pa ma i najžalostnije bile moje obstojnosti, ja ne ću klonuti duhom, ja se ne ću odreći umjetnosti.

— Bravo! Bravo! — klikne Borisov. — Ah, dragi moj! — nastavi on i ogrli Andrejeva. — Petrovski, pruži mu ruku! Ta on je naš! Mi ne smijemo dulje odgadjati. Dodjite sutra u naš atelier, ali ponesite sve svoje risarije, sve bez iznimke, pa ćemo divno sprovesti cieli dan ... Dakle, vi ćete doći?

— Ja sam toli sretan, te ne smažem rieči, da vam se zahvalim, — odgovori Andrejev oduševljeno.

— Još nemate za što, — odvrati veselo Petrovski. — Samo ne zaboravite našega dogovora: ponesite sve svoje risarije, sve bez iznimke. Iza ovoga, što sam već vidio, vrlo bi rado, da još i sve drugo vidim. . .

A sad ćemo odavde zajedno otići. Osim ugodnosti, što ćemo ostati u družtvu, bar ćete još i to saznati, gdje stanujemo.

Iza tih rieči uze Petrovski Andrejeva izpod ruke, a Borisov poleti na drugu stranu, i tako podjoše sva trojica putem, koji vodi u Jelaginski perivoj.

Za tihom večeri bijaše blaga i jasna noć. Gusto grmlje i visoko drveće, koje se je ljeskalo u mjesečevu sjaju, poče po zemlji bacati otajstvenu sjenu. Nebo bijaše osuto zviezdami. Lak vjetrić šumio je po granju, a taj šum popunjavao je divnu harmoniju tihe noći. Sve je bilo toli mirno, da se je razgovor mladih ljudi i na bližnjih otocih lako mogao čuti. Andrejevu bijaše toli ugodno, kao još nigda prije. Njemu je kao i nježnu ali zapuštenu dječaku, kojega su prvi put ljubezno podragali, bilo vrlo težko, što se nije mogao baciti u naručaj svojih prijatelja. On je Petrovskoga promatrao nekom oduševljenom pazljivošću, on je pohlepno slušao svaku njegovu rieč, te je svaki čas namjeravao, da mu se posve povjeri, da mu izjada sve svoje jade. Čovjek mora da je i sam mlad, a da pojmi, kakova se nježna čuvstva časomice mogu poroditi u srcu mlada čovjeka, koji je našao prave sućuti kod ljudi, koji mu prije bijahu posve ravnodušni i posve strani I sam Petrovski, koji je inače uviek bio ozbiljan i mučaljiv, govorio je s Andrejevom iskreno i toplo. U njegovih riečih bijaše toliko povjerljivosti i topline, kao da je govorio sa starim prijateljem. A da nisu ni opazili, dodjoše k akademiji.

Tuj se Borisov i Petrovski oprostiše s Andrejevom, pošto su ga još jednom sjetili, da im sutra svakako donese svoje risarije i da s njimi sprovede cieli dan.

— Da, ne zaboravite ni najmanji nacrt, čujete li, i dodjite čim ranije. Mi ćemo vas čekati na kavu! — vikne Borisov i okrene se još jednom.

Ali Andrejev bijaše već dosta daleko. On je upravo trčao pločnikom i blagosivao taj sretni dan, koji ga je upoznao sa takovimi prijatelji, kao što bijahu Borisov i Petrovski.

V.

U atelieru.

Bi li danas išao u ured, da ili ne? — S tim pitanjem probudi se Andrejev, još uviek blažen radi jučerašnje večeri. — Ne, ja ne ću poći, — zaključi on, čim je otvorio oči. — Moj kum može reći, što ga je volja; ali on nema boljega podčinjenika od mene. U podrug godine nisam samo dva put došao u ured, pa i to samo za to, što sam bio bolestan. Ja ne ću, da mi ma što pomuti današnji dan; ja želim, da on bude veseo, kao i jučerašnji.

Andrejev se brzo obuče, popije čašu čaja i počme sakupljati svoje risarije. A da nije ostavio ni najmanje hartijice, zatvori za sobom vrata, predade ključ Varvari Gavrilovnoj i stupi na ulicu.

Ne da se opisati, kako mu je dug bio put od Novih mjesta do Vasiljskoga ostrva i do akademije. Pošto je zapitao vratara, kamo mu je poći, da dodje u atelier Petrovskoga, nadje se Andrejev brzo u dugom hodniku,

koji je okružavao čitavu akademiju. Ali tuj ga malko napusti hrabrost. Svaki korak osvjedočavao ga je, kolika je razlika izmedju njega i njegovih novih prijatelja. I ta misao oduze njegovu srcu i zadnju mrvicu smjelosti. Kao kakav putnik, koji se na jednom nadje u divotnu predielu, izgubi i on skoro svu svoju sviest, kad je redomice na vratih čitao imena, koja su bila poznata i slavna skoro po svoj Europi. S takovimi čuvstvi pokuca on uesigurnom rukom na vratih, na kojih je bio napis: atelier slikara Petrovskoga.

— Ah, dragi prijatelju! — klikne Borisov, otvori vrata, zagrli Andrejeva i uvede ga u atelier, što se je sve dogodilo u tili časak. — Mi smo već mislili da ne ćete ni doći. No, no, no . . . Ah! kakav je to velik i kakav dragocjen svežanj! — zaključi napokon, uzme mu svežanj i digne ga visoko u zrak. — Ta nisam li ti rekao, Petrovski, nisam li ti rekao? . . . No, mi ćemo sve pregledati!

— Primiri se, Borisove, primiri! Daj, da barem odahne, brate! — reče Petrovski i odloži kist i paletu. — Dobro nam došli, dragi Andrejev! Dobro nam došli! — nastavi prijateljski. — Vrlo me veseli, što vas vidim.

Timi riečmi podje Petrovski prema pridošlici i pruži mu veselo obe ruke. Poslje obična pozdrava i dok je Borisov spremao svakakove sitnarije sa stola i postavljao ga na bolje svjetlo, pregledavao je Andrejev znatiželjnim pogledom atelier. Bijaše to vrlo visoka i prostrana soba sa crvenimi zidovi, i to baš na uglu sgrade, te je na obe strane imala po jedan veliki prozor. Lievi prozor bio je sav prekriven crvenim platnom, koje je sizalo upravo do tla, na kom su ležali kojekakovi okviri i polupani kipovi od sadre. I drugi prozor

bio je prekriven šarenim platnom, te pun svakakovih nacrta i risarija. Svjetlo je kroz prvi prozor padalo upravo na sliku, koja je stajala na stalku u sredini sobe, te ju je tako dielila na dvije jednake polovice. Velik dio sobe bio je u žutkastu svjetlu, koje se često vidja na slikah flamske škole. U tom svjetlu blistali su se na stienah razni bakrorezi, nacrti, kipovi, kistovi i palete; u kutu vidio si veliku lutku u poderanu odielu; ali u svemu tomu neredu izticao se je ponajviše velik sadreni kip Germanika, koji je stajao na malenom podiju i bio vrlo liepo prekriven modrim suknom. U kutu stajala je uzka postelja Petrovskoga, kod uzglavja bijaše malen stolić; osim sviećnjaka, crnila i hartije bijaše na njemu Ilijada, nekoliko nacrta od Flaxmana i vrlo mnogo starih bakroreza po Rafaelu, Poussinu i Lesueuru. Drugi dio sobe za slikom pripadao je Borisovu. Tuj bijaše užasan nered. Odiela, boje, bočice sa uljem, kistovi, odgrizci od smotaka i jedne čižme: — sve je to ležalo jedno preko drugoga. Jedan trak svjetla predje preko slike Petrovskoga i pade u taj kaos, vinu se poput munje zidom, te se odrazi na čaši, koja je stajala na maloj željeznoj peći kraj postelje Borisovljeve. U sredini Borisovljeva carstva bio je velik stalak, na kom je bilo više nacrta i risarija. Taj kut priličio je uviek predsobju umjetnika, koji je upravo pogorio, premda se je Borisov mučio po čitavi dan, da sve liepo uredi i spremi. A to bijaše za to, što se je on imao brinuti za gospodarstvo, t. j. on je imao ložiti, kuhati, krpati i pospremati sobu. Borisov nije bio vrlo darovit, ali je upravo fanatički ljubio umjetnost i Petrovskoga (što je njemu bilo jedno te isto), pa nije nikako dopuštao, da se njegov obožavani prijatelj bavi običnimi poslovi, nego je uviek trčkarao po sobi i sve

radio sam samcat. Čim bi Petrovski započeo slikati novu sliku, preuzeo je Borisov naprama njoj najdobroćudnijim oduševljenjem ulogu zaštitnika. Petrovski je strastveno ljubio svoje slike, ali nije radi njih bio toliko u brigi kao Borisov. On je na svaku sliku pazio kao na malo diete. On je k njoj dolazio po tisuć put na dan, pa ju je pozorno promatrao, obrisao s nje prah, prešao rukom preko čela i zamišljeno uzeo svoj kist i svoju paletu. Petrovski je u zalud nastojao, da ga umiri; njemu je to vrlo riedko polazilo za rukom.

Pošto je Andrejev razgledao atelier, zape mu pogled na jednom na slici Petrovskoga.

— Aha! No, što veliš? Kako mi slikamo? . . . A? A? . . . Kako vam se svidja ta sličica, prijatelju? Što velite? — reče Borisov i zagrli Andrejeva, kao da mu se već u napred za povoljni odgovor zahvaljuje.

Slika je prikazivala izgubljenog sina, koji je sav razkajan stajao u svom neprijaznom stadu za vrieme bure i oluje. Andrejev je najpozornije promatrao svaku crtu, svaki potez.

— No! — reče Borisov i udari ga prijateljski po ramenu. — A što velite o Vahruševu i Sidorenku? Ja mislim, da oni ne slikaju bolje . . .

Za tim se podboči rukama, pa se stane sladko smijati.

— No, prijatelju, a kako vam se svidja naš atelier i naš život? — nastavi on i povuče Andrejeva u svoj kutić.

— Divno! Divno! — klikne Andrejev, a nije ni znao, kamo da najprije pogleda. — Divno! Ja dapače pravom nasladom udišem taj zrak!

— Koji je prepun terpentina i boja! — reče Borisov sa smiehom. — To vam vjerujem! Taj miris mora da je pravomu umjetniku isto tako ugodan, kao i miris puščanoga dima hrabromu vojniku, kavkazkom kozaku!

Dok je Borisov govorio, bio je Petrovski digao zastor na jednom prozoru, stavio k njemu stol i otvorio listnicu Andrejevljevu. Andrejev i Borisov pohrliše k njemu.

— Je li dozvoljeno? — zapita Petrovski, okrene se k Andrejevu i pruži mu ruku. — Ali što vam je? dovrši brzo i pogleda ga zabrinuto.

— Moja gospodo, — odgovori mladić, — ja nisam dosele nikomu na svietu pokazivao svojih risarija, a ni vi ih još ne poznajete . . . Priznajem vam otvoreno: to su sve moje sanje, sve moje nade . . . Za Boga, ne šalite se sa mnom, — nastavi on i okrene se k obim umjetnikom. — Recite mi iskreno i otvoreno svoj sud . . . Ja ću ga poštovati, a pristrano mnienje moglo bi me zavesti . . .

— Čujte me, prijatelju! Kad je tomu tako, — reče Petrovski čvrstim glasom, — to vam dajem svoju poštenu rieč, da ću vam prema svemu svomu izkustvu i znanju bratinskom iskrenošću izreći strog i bezpristran sud . . .

— I ja vam se zaklinjem svojim poštenjem! — vikne Borisov živo.

Petrovski otvori listnicu. Svi se sagnuše nad risarije, a Andrejevu stade burnije kucati srce. Petrovski stade vrlo pozorno promatrati svaki i najmanji nacrt, te je samo kadikad pogledao Borisova, koji ga je neprestano gledao i svaki put, kad god bi se njegovo lice razvedrilo, uzkliknuo:

— Izvrstno! Divno! Nisam li ti rekao, Petrovski, nisam li ti rekao? . . .

Kad su pregledali sve risarije, ustane Petrovski naglo i pristupi k Andrejevu.

— Vjerujete li vi meni? — zapita ga on i pogleda mu svojima crnima očima oštro u lice.

— Vjerujem! — odgovori Andrejev čvrsto.

— Onda vam moram reći, da je u vas dar, kakav još nisam vidio! Dà, — nastavi on, — pa ma kakove bile vaše obstojnosti, žrtvujte sve umjetnosti, pa se ne ćete pokajati ni vi ni vaša obitelj . . . A da razpršim sve vaše dvojbe, dozvolite mi, da vaše risarije sutra pokažem nekim našim profesorom.

Andrejev pristade na sve. On je bio sav uzrujan od silne radosti.

— No, Borisove, nemoj ga više grliti, — reče Petrovski. — Tomu će biti još dosta vremena. Sad se smijemo nadati, da ćemo se često viditi . . . Skuhaj nam radje kavu . . . to će biti mnogo bolje! On je naime naša domaćica, dragi prijatelju . . . Vi toga još niste znali? — Borisov bio je medjutim otišao u svoj kut i stao baratati posudjem.

Skoro za tim pokaza Petrovski Andrejevu sve svoje studije, nacrte i bakroreze. Posljedica bila je ta, da se je Petrovski posve smeo u svom sudu o tom mladom čovjeku. Njegovo teoretičko znanje bilo je odlučno veće od praktičnoga. Kad god je on vidio bakrorez kojega velikoga umjetnika, govorio je o njem tako, kao da je s njime odrasao. Razlika škole i životopisni podatci, — sve mu je to bilo poznato.

— Čujte me, prijatelju, — reče napokon Petrovski Andrejevu, pošto mu se je sve više i više čudio, — ja vjerujem, da se prirodjeni talenat može i bez tudje

*

pripomoći prilično usavršiti . . . ali tako vam Boga, ja vas molim, recite mi, gdje ste sve to naučili? — dovrši on i pokaza na hrpu raznih bakroreza, koji su ležali na stolu.

— A što je u tom čudna? — zapita Andrejev i zacrveni se.

— Kako? Što je u tom čudna? — klikne Petrovski. — Vi po svoj prilici još i ne znate, kakovo je čudo, da se medju nama nadje čovjek sa umjetničkom naobrazbom . . . Nu o tom nije sada govora . . . Radje mi recite, gdje ste sve to naučili?

— Nigdje.

— Onda ste sigurno cielo svoje djetinstvo sproveli u Eremitaži, ili u kakovoj znamenitoj galeriji, u kojoj je osim slika bilo i bakroreza i knjiga . . .

— U Eremitaži bio sam u svemu tri put, — odgovori Andrejev i nasmije se. — Nisam imao vremena, da češće onamo podjem . . . pa napokon nisam ni živio u Petrogradu.

— Da gdje?

— U pokrajini.

— Oprostite, ja poznam pokrajinu vrlo dobro, ondje se može jedva što naučiti. Da nam zasvjedočite svoje znanje glede pasa, glede konja i glede lova, onda bi vam lako vjerovao . . . ali da ste u provinciji toliko naučili o umjetnosti . . . ta priznajte i sami. . . .

— Vi ćete se po svoj prilici još više začuditi, kad vam budem rekao, da me je sve to naučila uboga djevojka iz pokrajine. . . .

— Što to velite?

— Nisam li ti rekao, Petrovski, da se tuj krije neka tajna? — vikne Borisov i izadje iza stalka sa posudom za kavu u ruci.

— Da . . . moja sestra, — rekne Andrejev.

— Vi ćete mi oprostiti moju znatiželjnost?

— Pripoviedajte, prijatelju, pripoviedajte, — klikne Borisov i prileti k gostu.

— To nije baš vesela pripoviest, započme Andrejev i uzdahne. — Ja vam moram saobćiti, da moj otac služi u nekom okružnom gradiću. Prije šestnaest godina bavio se je osim sa svojom službom i s poslovi neke otmene gospodje; njezino dobro udaljeno je samo nekoliko vrsta od našeg gradića. Mi bijasmo još onda djeca, to jest meni je bilo istom šest, a mojoj sestri istom dvanaest godina... Ja imam još dvije sestre, ali te su već onda bile velike... Moj otac polazio je vrlo često na imanje te gospodje, pa je skoro uviek sobom poveo ili mene ili sestru. Moja sestra svidje se grofici. Ona ju je često po više dana zadržala kod sebe. Sve malo po malo priučila se je starica na moju sestru. Konac je bio taj, te je grofica odlučila, da će se pobrinuti za odgoj moje sestre, pa ju je izmolila od otca; a jednog liepog dana saznadosmo, da je otišla u Petrograd i da je onamo povela i moju sestru. Grofica je u Petrogradu živila šest godina. A da nije ni pomislila, da li je to zlo ili dobro, dobavila joj je svakakovih učitelja, obukla ju kano lutkicu, jednom riečju: učinila ju je pravom gospodjicom, koja je njezinim unukam bila posve ravna. Izvanredan napredak moje sestre veselio je očito staru gospodju. Moja sestra bila je vrlo liepa, svi su joj se upravo divili, a grofica ju je svagdje predstavljala kao svoju pokćerku. Zdravlje stare gospodje nije bilo baš najbolje, te je pošla u inozemstvo, kamo je povela i moju sestru. Tako su proputovale skoro cielu Europu, a dvije godine bijahu i u Italiji. Grofica bijaše vrlo umna; ona je ljubila

liepe umjetnosti, te je rado primala umjetnike i svimi silami unapredjivala prirodjeni dar moje sestre za slikarstvo. Ali sve to svršilo se je vrlo tužno, kako se je u ostalom moralo svršiti prije ili kašnje... Grofica se je povratila u Petrograd, živila ondje još dvije godine, a onda je umrla, a da se u svojoj oporuci ničim nije sjetila moje sestre. Nasliednici poslaše sestru kući. Moja obitelj . . . ali što da vam o tom pripoviedam! Vi ćete pojmiti položaj djevojke, koja je odrasla u svih ugodnostih plemstva, pa se je na jednom našla u pustom okružnom gradiću... Treba imati mnogo strpljivosti i odlučne volje, a da se bez roptanja podnese takav život... Nju je neprestance vriedjala sva njezina obitelj, kojoj je po svom odgoju bila posve tudja, te nije bilo ni čudo, da je posve prionula uz mene, koji sam bio najmladji. Meni je onda bila četrnaesta godina, a njoj dvadeset i druga. Ja sam bio vrlo blag i nježan i vrlo pohlepan za naukom, a nju sam ljubio svim žarom svoga srca. A osim toga nisu me ni moji baš jako mazili, — starije sestre nisu me ljubile, — a to nas je sbližilo još više. Mi smo do skora bili nerazdruživi. Ja vam ne mogu reći, kakovom se je upravo materinjom požrtvovnošću ona brinula za moj odgoj. Čim je opazila, da rado rišem, (ja sam onda kredom risao po plotovih), počela me je podučavati u risanju. Moram vam još reći, da je sestri osim odiela i nakita iza grofice ostalo još i mnogo knjiga, nacrta i bakroreza, koje joj je ona u razno doba bila poklonila. Knjige su ponajviše razpravljale o umjetnosti, glavni autori bijahu: Lessing, de Piles, Quatremère, de Quincy, Sulzer, Lairesse, Vatelet, Algarotti... Ja sam po ciele dane sproveo u njezinoj sobici, te sam po stoti put prerisavao jedan te isti bakrorez ili slušao njezine pri-

poviesti iz Italije i o raznih umjetnicih. I tako sam odrasao dosta samosvojno, jer nisam imao drugoga družtva. Već onda bilo mi je mnogo toga posve jasno. Često mi je u sumračju, kad sam uz nju sjedio, bilo vrlo tjeskobno pri srcu . . . tjeskobno radi nje, radi sama sebe, radi svih nas . . . i ja sam joj često plačući pao oko vrata... Ah, čemu da vam o tom govorim, moja gospodo . . . vjerujte mi, da je to vrlo tužna pripoviest.

— A gdje je sad vaša sestra? Što je s njom? — zapita sućutno Petrovski.

— Ona je . . . kod kuće, — odgovori Andrejev i okrene se k prozoru.

Borisov pogleda kradom Andrejeva, a za tim Petrovskoga, zapljeska na jednom rukama, stane trčati po atelieru i vikne:

— Moja gospodo, kava je gotova! , . . Sjednite, sjednite . . . jer će se inače ohladiti. . . . Moja gospodo, čast mi je javiti, da će kava biti izvrstna . . . kuhala se je pol ure, — reče Borisov i postavi nekoliko čaša i nešto dvopeka na stol. — Uzmite sladora, dragi moj! Jeste li već uzeli? . . . Petrovski, ne opažaš li, kako je na jednom nestalo našega sladora?

— Ne.

— A sad, moja gospodo, držite čaše! — reče Borisov i podiže posudu sa kavom. — Ali, baćuška, što je to? — nastavi on i pogleda Andrejevljevu čašu, u kojoj je mjesto kave vidio nekakovu bielu tekućinu. — Ah, baćuška, što sam to učinio! . . .

Petrovski postavi svoju čašu na stol i stane se grohotom smijati. Andrejev prinese čašu na usta i postavi ju takodjer na stol.

— Ta što je to? Što je to? — ponavljao je

Borisov, koji je u jednoj ruci držao posudu sa kavom, a u drugoj ubrus.

— Znaš li ti, Borisove, što si toli marljivo kuhao mjesto kave? No, što misliš?

— Ali što . . . što sam kuhao? — zapita Borisov u sve većoj smetnji. — Što sam kuhao?

— Slador! — vikne Petrovski i prasne u smieh. — A to je i uzrok, što ti se je na jednom učinilo, da je nestalo sladora . . . Ja mislim, da si ti mjesto kave uzeo cieli funt sladora.

— Eh, u istinu je tako! — vikne Borisov i udari se po čelu. — Ali, moja gospodo, vi ste krivi, što ste neprestano čavrljali . . . Ja sam vas uviek slušao, pa sam počinio liepoga vraga . . . A sad me psujte, koliko vam drago, ali ugljevja više nema . . .

Taj nenadani slučaj sve je još više razveselio. U tri sata pozove Petrovski Borisova i Andrejeva k Heydu. Oni primiše poziv i do skora bijaše atelier prazan. Ostali dio dana sprovedoše na ostrvih, a da im ništa nije pomutilo veselja, koje ih bijaše razdragalo u atelieru. U devet sati dodje Andrejev kući.

— Gdje je moj ključ? — zapita on Varvaru Gavrilovnu.

— Katarina Andrejevna ga je uzela, — odgovori ona.

Andrejev dodje tiho do vrata i stade prisluškivati. U sobi čula se je vesela pjesma, praćena pljeskom ruku i lupom nogu po podu. Andrejev stupi lagano u sobu.

Na podu gorile su dvije svieće, a medju njima stajala je Katja. Ona je malko pridigla svoje suknjice, pa je vješto plesala i uz to pjevala nekakovu pjesmicu.

Andrejev nije čekao, da dovrši, nego je poletio k njoj, da ju zagrli; ali Katja uzme svieće, pobjegne, metne ih na stol, sjedne u naslonjač i okrene mu ledja. Sve to učini u tili časak.

— Katja, dušice, ne srdi se! — rekne Andrejev i stane joj ljubiti ruke. — Mani se srčbe, pa budi vesela! . . . Ti ne možeš pojmiti, kako sam danas sretan . . .

Katja se brzo okrene k njemu, pogleda ga pronicavim pogledom, namršti svoje tanke obrvice i rekne:

— Ah, vi ste danas sretni? . . . To me vrlo veseli! . . . No, idite k onim, koji su vas usrećili . . .

— Katja, mani se šale! . . . Kakove su to gluposti! . . .

— Ne ću, ne ću, ne ću! — vikne ona i stane se okretati na stolcu, kano ribica u vodi. — Ta to je divno! On me po čitave dane ostavlja samu, a ja da ga još veselim . . . da, da, još nešto! . . . O, ja vas već poznam, — nastavi ona, — vi ste uviek kod svojih umjetnika, vi bi me za njih sto put žrtvovali! . . . Eh, ali ni ja ne ću, da se bez vas dugočasim! I ja sam danas vrlo vesela! — dovrši ona, skoči sa stolca i stade skakati po sobi.

— To je i pravo! — rekne Andrejev i htjede, da ulovi Katju, ali mu je ona uviek pobjegla. — Mi ćemo zajedno sprovesti ovu večer, mi ćemo poći na šetnju. Ti ćeš mi pripoviedati, što si radila ova dva dana, a ja ću ti reći, što je bilo sa mnom. Hoćeš li?

— Pa dobro! — rekne Katja, koja se je odmah udobrovoljila.

— Ali reci mi: koji te je dobri genij ovamo doveo?

— Ja sam bila kod Levickijevih. Ah, da znaš, kako je ondje bilo veselo . . . i koliko je bilo ljudi! — odgovori ona i mahne zanosno rukom.

— I opet! — rekne Andrejev zlovoljnim glasom. — Ti nikako ne ćeš, da me slušaš. O, koliko put sam te već molio, da se razkrstiš s timi Levickijevimi . . . Ta reci mi, što su oni? . . . Vjeruj mi, da se to ne će dobro svršiti . . . Ti mi nikad ne vjeruješ . . .

— Brrr! — vikne Katja i zatvori mu rukom usta. — Molim te, ne luduj!

— Ja govorim istinu . . .

— I opet! — vikne Katja, zatvori mu usta i zaprieti mu prstom. — Ah, moj dragi, ne srdi se, molim te! — dovrši ona, oponašajući Andrejeva.

Oboje stadoše se smijati.

— Tako valja! — reče Katja i pade mu oko vrata. — A sad hajdemo na šetnju!

I do skora išlo je obadvoje rukom izpod ruke pustimi ulicami. Noć bijaše tiha i jasna. Modrim nebom plovio je lagano pun mjesec, te je i put i drveće i kuće pozlaćivao svojim blagim sjajem . . .

VI.

Svjetlo i sjena.

Pet dana poslje sastanka sa Borisovom i Petrovskim dodje Andrejev u tri sata iz ureda kući. Kad je prolazio preko dvorišta, nije ni pogledao na Katjin prozor. Bio je tužan i zamišljen. Bilo je očito, da su njegove misli bludile vrlo daleko. Kad se je penjao uz stube, začuo je razgovor, u kom se je više puta spomenulo i njegovo ime.

On podje napred i sretne se upravo na vratih svoje sobe sa Borisovom.

— Ah, prijatelju, — vikne ovaj, kao da se je nakon trogodišnjega razstanka sastao sa rodjenim bratom, — hvala Bogu, što sam vas našao! . . . To je zbilja vrlo liepo i tomu nema prigovora, što nam se evo već punih pet dana niste ni pokazali! . . . No, prijatelju, što se je medjutim dogodilo? Ah, dragi moj, kad bi vi samo znali, što se je dogodilo! . . .

A da nije ni čekao na odgovor, povuče on Andrejeva niz stube na ulicu i rekne:

— Ah, prijatelju, sad ne smijemo krzmati! Za to nemamo vremena, jer moramo čim brže k Petrovskomu!

— A što se je dogodilo? — zapita Andrejev nestrpljivo.

— Dogodilo se je . . . ali ne, vi me ne ćete zavesti . . . ja ću održati svoje obećanje: ja vam ne ću kazati ni rieči . . . Vi ćete već sve saznati . . . ali u svoje vrieme . . .

I tuj pogleda Borisov Andrejevu kradom u lice, udari ga oduševljeno po ramenu, uze ga izpod ruke i povede ga ulicom, stiščući ustne, samo da ne izbrblja svoju tajnu. Tako su išli neko vrieme.

Andrejev je šutio, a to je očito razdraživalo brbljavost Borisova. Pošto su išli još koji časak, povede Borisov Andrejeva na stranu, uhvati ga za ruke i stade se smijati.

— Ah, k biesu, ja ne mogu, da dulje šutim! — vikne on. — No, sad je već svejedno . . .

I brzo se prigne k uhu svoga prijatelja i rekne mu brzo tihim glasom:

— Svi su profesori oduševljeni! . . . Petrovski im je pokazao vaše risarije . . . No, prijatelju, aha? . . . Koje li novosti! — nastavi zanosno i pogleda Andrejevu u lice, koje se je na jednom bilo zarumenilo. — Nu, što je? Niste li veseli? A? Ta kako ne! — dovrši on, a da nije ni čekao na odgovor.

I jer je hotio, da prijatelja podpuno obraduje, stane mu rieč po rieč kazivati, što su profesori govorili, a da nije zašutio ni jedne njihove opazke, ni jedne kretnje. Pripoviest Borisova bijaše toli živa, toli potanka i toli podpuna, da je Andrejev već sve znao,

kad je došao k Petrovskomu, te mu ovaj nije mogao ništa nova reći.

— Čujte me, prijatelju, — reče mu Petrovski, kad mu je i on sve saobćio, — ja sam vas pomno motrio čitavo vrieme, dok sam sve ovo pripoviedao. A sad mi priznajte, da vam se je dogodilo nešto neugodna . . . Vi već niste onakav, kakav bijaste prije pet dana . . . Što vam je?

— Vidite, moja gospodo, — reče Andrejev, — ja sam za tih pet dana mnogo razmišljao, pa uvidjam, da ne radimo dobro.

— A za što, za što? — zapita Petrovski.

— Jer ja nisam neovisan, ja ne smijem raditi, što me je volja, a nikako ne smijem napustiti svoju službu . . . Zadnji put sam se bez razloga oduševio . . .

— Ali zar se ne stidite tih rieči? — vikne Borisov i zakima ozbiljno glavom. — Kakova je to slabost? Ta zar da radi tih kukavnih šest ili sedam stotina rubalja promienite svoju odluku? Ne, to nije moguće! . . . Ta zar nemate toliko odlučne volje, da proživite te kukavne četiri godine, a da se za to vrieme odreknete kojekakovih udobnosti i liepa odiela? . . . Ta pogledjite samo mene! Ja sam od vas stariji, pa samo pogledjite! — dovrši on nekom zlovoljom i pokaže mu svoj stari i već jako iznošeni ogrtač.

— Ne, prijatelju, vi se varate! — odgovori mu Andrejev turobnim smieškom. — Ja bi imao dosta snage, da se odreknem i liepa odiela, kako ste malo prije spomenuli, pa i svih drugih udobnosti, kad bi bilo samo do mene. Ali radi se o tom, da ja od svojih pet sto rubalja (jer ja zaslužujem samo toliko) šaljem podporu svojoj obitelji, koja ju doduše ne uzdržava, ali joj ipak jako pomaže . . . Ako napustim službu i stupim

u akademiju, odakle ću smoći tih sto rubalja, što ih svake godine šaljem svojim roditeljem i bez kojih oni nikako ne bi mogli živiti? . . . Ne, moja gospodo, — dovrši skoro plačnim glasom, — zar ne bi bilo mnogo bolje, da me prepustite mojoj sudbi?

— Ne . . . to ne smije da bude! — vikne Borisov i podigne očajno ruke. — To ne smije da bude! Prijatelju, vi se od danas morate okaniti svih glupih predrazsuda. Pred nama ne smijete ničega zatajiti . . . ja ću s vama podieliti sve što imam! . . . I Petrovski mora podupirati svoju obitelj, ali ja ne. Nu ako ne pristajete, onda vam moram reći, da vam svoju pomoć ne nudjam radi vas, nego radi vašega talenta, radi ljubavi prema umjetnosti . . . A napokon činim to i radi svoje koristi: vaš talenat mi jamči, da ćete mi nakon četiri godine obilno nadoknaditi sve usluge . . . ako su to u obće kakove usluge! — dovrši on svečanim glasom i stade se ozbiljno šetati po sobi.

— Borisov ima posve pravo! — reče Petrovski vrlo živo. — Nema upravo nikakova razloga, da klonete duhom i da se prepustite svojoj sudbi, kako vi govorite. Vi možete napustiti svoju službu, a da ne naškodite ni sebi ni svojoj obitelji. Borisov vam je saobćio svoje mnienje, a i ja ću vam reći svoje: vi ćete sutra odkazati svoju službu, pa ćete se preseliti u naš atelier. Za atelier ne plaćamo ni mi ništa, pa za to možete lako primiti našu ponudu. A što se tiče novaca, što ih šaljete svojim roditeljem, i rad njih možete biti posve mirni. Ja se upravo ne mogu ni da obranim od svih činovnika, koji me mole, da naslikam portrete njihovih žena i kćeri. Da naslikate takav portret, biti će za vas prava malenkost. Ja ću vam ustupiti svoje naručbine, a to ne će nahuditi ni meni ni Borisovu.

Kako vidite, slikam ja sada veliku sliku, pa nemam vremena; a Borisov imade dosta svojih naručbina. Ja sam uvjeren, da vi ljubite umjetnost, pa da vas novac ne će zavesti na to, da se posvetite samo slikanju portreta . . . I tako će vam svake godine preteći ne samo sto rubalja, nego još i mnogo više . . .

— Bravo, Petrovski, bravo! — vikne Borisov i poskoči u vis. — No, što kažete na to, prijatelju . . . a? Mi smo vas nadmudrili, dragi moj!

— Dakle, — rekne Petrovski, — vi ćete se sutra u jutro preseliti k nama?

Andrejevu blisnuše veselo oči, ali on se sjeti Katje i stade mucati.

— Ne . . . ne mogu! — odgovori on, obori glavu i silno se zarumeni.

— Ah, to je ružno! On će nam umaći! — vikne Borisov.

— A za što? — zapita Petrovski.

— To ću vam kašnje reći, — odgovori Andrejev, — ali vas zaklinjem živim Bogom, da me ne pitate samo sada, samo sada . . .

— Dobro; ali mi dajte svoju poštenu rieč, da ćete točno učiniti sve ono, za što ću vas zamoliti, — reče Petrovski. — Ja ne želim ništa, što vi ne bi mogli izpuniti.

— Ja vam dajem svoju poštenu rieč! — odgovori Andrejev i stisne mu srdačno ruku.

— Vi morate pohadjati akademiju. Vašoj službi ne će to škoditi, — nastavi Petrovski, — a vi ćete medjutim napredovati i u risanju se usavršiti. Predavanja su, kako vam je poznato, od pet do sedam sati na večer.

— Dakle, to je ugovoreno! — zaključi svečano Borisov, koji se je odmah udobrovoljio. — Vi ste naš! Petrovski, zagrli novoga druga!

— No, prijatelju, kad ćete se upisati? — zapita veselo Petrovski.

— Što, kako? . . . Naravno, odmah sutra! — vikne Borisov. — On će se u jutro upisati, mi ćemo zajedno objedovati, a na večer poći ćemo sva trojica na predavanje . . .

— Ne, sutra ne mogu! — odgovori Andrejev u očitoj smetnji.

— Kako? Za što?

— Jer nemam novaca . . . To jest . . . za osam dana dobit ću svoju plaću . . . a onda . . .

— Vi dobivate u svemu pet sto rubalja, — reče Petrovski. — Sto morate poslati kući, ostaju četiri stotine . . . koliko je to mjesečno?

— Trideset i tri i pol . . .

— Dobro! Vi ćete se upisati, a to stoji trideset rubalja... Za ostale potrebe ostat će vam dakle u svemu tri rublja!... Ta to je prekrasno! Ali olovke i papir? — reče Borisov u svom oduševljenju, a da nije ni pazio na Petrovskoga, koji mu je iza Andrejevljevih ledja davao razne znakove.

— Ja ću nastojati, da što god zaslužim prepisavanjem, pa ću živiti od same kave, — odgovori Andrejev tobože veselim smieškom. — Dapače, tomu je baš divna prilika: amo je došao neki vlastelin, koji traži prepisača... Za dva, najviše za tri tjedna moći ću se upisati...

Petrovski i Borisov namignuše si i zašutiše. Time je tä stvar bila riešena. Andrejev se i zadovoljniji i veseliji povrati kući. Njega je posve umirilo to, što se je toli sretno sjetio vlastelina, koji da tobože traži prepisača. Drugi dan stade on i zbilja tražiti, da tu svoju misao oživotvori. On zatvori čaj i slador u najtajniji pretinac svojega ormara, što je Katju užasno razžalostilo. Mjesto čaja stade on piti samu kavu, koja je već mnogoga stanovnika takovih ubogih stanova spasila od sigurne smrti. Za Andrejeva pokaza se kava sigurnijim sredstvom od mnogih drugih, kojim se je u zalud nadao. On je imao najbolju volju, da radi, ali posla nije bilo... Tako prodje jedan tjedan, a još uviek nije mu se pružila prilika, da nadje zaslužbe prepisavänjem; izmišljeni vlastelin nije se nikako htio pojaviti, nego je sve više i više izčezavao u magli. Andrejev bijaše u najvećoj neprilici. Ali ta neprilikä nije se mogla ni najmanje uzporediti sa silnom brigom čestitoga Borisova. Petrovski je morao napreći svu svoju snagu, da umiri Borisova, koji je svaki čas izmišljao novu osnovu, da pomogne Andrejevu.

Jednoga dana, pošto je dugo prekapao po svom kutu, pojavi se Borisov sa velikim svežnjem pred Petrovskim. Bio je što svečanije obučen. Imao je na sebi svoj jedini iznošeni i već crvenkasti ogrtač, a na glavi mu bijaše običan šešir. Ali nov ovratnik od crvene svile iztican se je na najveće čudo Petrovskoga na njegovu vratu.

Poslje dva sata povrati se Borisov i opet u atelier. Svežnja ne bijaše već u njegovih ruku. On skine svoj ogrtač i stane obilaziti oko Petrovskoga.

— Prijatelju, ti si jamačno počinio kakovu glupost? — zapita Petrovski i pogleda ga pitajućim pogledom.

A Borisov stade mu pripoviedati čudnu pripoviest o nekom kupcu, koji ga je već dugo napastovao, da

mu prodade svojih risarija, te izvadi četrdeset rubalja iz žepa i mimogred reče, da bi se taj novac mogao upotrebiti za Andrejevljev upis. Napokon dodje pod večer na svjetlo, da je Borisov u Gostinjem dvoru prodao dvije svoje slike, samo da pomogne Andrejevu.

Dva dana iza toga posjeti ih Andrejev, koji je napokon bio izgubio svaku nadu, da će smoći novaca za upis, pa je za to bio vrlo tužan. Ali svatko zna, da su ga Borisov i Petrovski brzo razveselili.

— Evo! — reče Petrovski i pruži mu dokaznicu, kojom je već bio upisan. — Uzmite, dragi prijatelju! Meni je to slučajno dao jedan profesor, a ne stoji me upravo ni novčića, — nastavi on i pogleda zadovoljno Borisova, koji je tobože nehajno prelistavao svoje nacrte. — Olovaka i papira ne trebate kupovati, podielit ćemo, što se nadje. Samo vam preostaje, da se prijavite na akademiji, pa je sve u redu. Danas ćete objedovati s nama, što Bog dade, a na večer poći ćemo zajedno na predavanje. Danas predaje na sreću profesor, koji je najviše hvalio vaše risarije, pa se možete za stalno nadati, da će vas odmah uvrstiti u odiel, gdje se prerisavaju modeli od sadre . . .

Proročanstvo Petrovskoga izpuni se posve. Na večer, kad je Andrejev sa svojimi prijatelji došao u akademiju, obkoli ga čitava hrpa radoznalih. Nacrte i risarije Andrejeva već su svi poznavali; najprije su ih pregledali profesori, a onda su i učenikom išli od ruke do ruke. Svatko se je kao za okladu trudio, da se upozna sa Andrejevom. Vahrušev, Čibesov i Sidorenko vikali su više od svih drugih; oni su prvi pristupili k Andrejevu, pa su ga stali oduševljeno hvaliti, udarajući ga prijateljski upravo kao staroga znanca po ramenih. Svima je bilo drago, što je stupio u njihovo družtvo.

Prvi uspjeh Andrejeva odlučio je, kako se je činilo, njegov udes. Nisu prošla ni tri mjeseca, a već su svi — i profesori i učenici — priznavali, da je u njega neobičan talenat. U to vrieme položio je Andrejev izvrstno svaki mjesečni izpit, a njegove risarije dobile su uviek prvu nagradu.

Ali koliko je Andrejev i bio sretan u akademiji, toliko je uviek bio žalostan, kad je došao kući. Činilo se je, kao da je Katja bila potajno naumila, da ga neprestano vriedja. Od onoga časa, kako je Andrejev bio stupio u akademiju, bili su joj svi njegovi prijatelji i svi umjetnici silno zazorni i mrzki. Andrejev se je nadao, da će njegovi uspjesi pobuditi i njezinu sućut, ali se je ljuto prevario. U njezinu srcu bijaše već ugasla prva ljubavna vatra, a preostala samo puka navika. A to čuvstvo, koje je za nježne naravi prepuno pjesničkoga čara, bilo je samo dosadno Katji, nju je razpaljivala samo strast, kojoj se je uviek podpuno podavala. Kad takova strast obuzme srce mlade djevojke, onda u njoj pobudjuje tisuću sladkih razkoši; ona se posve podaje ljubavi i spremna je na sve žrtve; ali čim ju zadesi i najmanja neprilika, onda je svemu kraj. Život u dvoje, komu je već privikla, daje joj neprestano povoda samo kojekakovim svadjam; pomanjkanje nježnosti i uztrpljivosti pokazuje se svaki čas, te život postane pravim paklom. U obće može se reći, da je život izmedju muža i žene istom onda sretan, kad strast popusti naviki; navika je u svakom slučaju najbolja spoznaja prave ljubavi i prave privrženosti.

Tako nije Katja prestajala, da muči Andrejeva. Nju je užasno srdilo, što se je medju nju i medju njega utisnula treća osoba — akademija, koja ga je još više zanimala, nego li ona. Njoj bijahu mrzke da-

pače i risarije Borisova i Petrovskoga, a ta mržnja bila je povodom, te se je neprestano svadjala s Andrejevom. Naročito je mrzila Petrovskoga, koga je jednom bila zatekla u Andrejevljevoj sobi. Nije prošao ni jedan dan, a da nije svoga dragoga obasula sa svakakovimi predbacivanji. Svaki put, kad se je Andrejev nešto duže zadržao kod svojih prijatelja ili u akademiji, bijaše joj najveće veselje, da ga radi toga žalosti i vriedja. Svaki put mu je pripoviedala s najvećim oduševljenjem, kako je taj dan divno sprovela kod Levickijevih. Prijateljski časovi bijahu sve redji u Andrejevjevljevoj sobici pod krovom.

Iza svega toga ne treba ni spominjati, da je to bio upravo nesnosan život. Ali uz sve te neprilike pridružiše se još i druge.

Njegov kum bio je nekako doznao, da se je upisao u akademiju, a to je bilo dovoljno, da se žestoko razsrdi na biedna mladića. Ljudi, koji su sav svoj viek sproveli kod pisaćeg stola i u suhoparnu uredu, sude u obće sve umjetnike nepovoljnim sudom. Za njih je svaki umjetnik samo puka danguba. U ta tri mjeseca bio je Andrejev dva tri put po redu izostao iz ureda, jer se je morao žuriti, da dogotovi svoje risarije. I to dade kumu povoda, te se je na jednom sjetio svih rodbinskih prava, premda se je dosele vrlo malo brinuo za Andrejeva, a sad ga je hotio izkarati poput rodjenoga otca. I za to nije smislio ništa pametnijega, nego da mu neprestano predbacuje najcrnju nezahvalnost, opisujući mu užasan položaj, u koji da su tobože biedni mu roditelji radi njegove nemarnosti zapali.

Ali svemu tomu bijaše jedina posljedica ta, da je Andrejev još marljivije polazio akademiju, jer mu je kod kuće bio upravo nesnosan život. Tako prodje više

tjedana, a to bijaše najsretnije doba u njegovu životu, dok mu napokon nije vrlo ozbiljan dogodjaj pomrsio sve račune.

Jedne večeri sjedio je Andrejev u svom razredu. Mjesečni izpit bio je upravo dovršen; učenika bilo je pri poslu još vrlo malo. U dvorani bijaše neobična tišina. Čuli su se samo potezi olovaka po papiru, tihi šapat i po koji poluglasni uzklik. Andrejev je marljivo risao, te se je činilo, kao da je sav zadubljen u svoj posao. Ali na jednom zadrhta mu ruka. On turi brzo hartiju na stranu i prigne se na naslon. On pregleda svu dvoranu i njegov pogled zaustavi se na Vahruševu i još jednom umjetniku razkuštrane kose. Obojica sjedila su upravo pred njim, te su se poluglasno razgovarala. Andrejev suspregne i sam dah i stane slušati.

— A kako si se s njom upoznao? — zapita onaj umjetnik s dugom kosom.

— Znaš, ja imam prijatelja, — on je posjednik zlatnih rudokopja i povratio se je netom iz Sibirije, — ah, to ti je zlatan čovjek! — odgovori „Van Dyck“ i pogladi zadovoljno svoje brke. — On me je preporučio nekoj gospodji . . . o, to ti je gospodja . . . hm! . . . ti me već razumiješ . . . Gospodja Levicki . . . I on me je zamolio, da naslikam njezin portret . . . O, to ti je prava Kleopatra, dragi moj! . . . Ondje sam ju upoznao . . . Kažem ti, da je to divna djevojka! . . . Oči su joj crne, baš kao trešnje iz Vladimira . . . a inače je mršava, strastvena . . . ti već znaš, da ja takove djevojke ljubim . . . A zove se Katja . . . Katarina Andrejevna . . . i ponavljam ti: to je divna djevojka! . . . Kakovo je u nje tielo, kakova nožica, kakove li grudi! . . . Ja ću ju svakako naslikati kao bakanticu.

— A gdje stanuje?

— Vrlo daleko . . . u Novih mjestih. . .

Andrejev nije slušao do kraja, nego je kao biesan otišao iz akademije. A kako ga je razcvilio čuveni razgovor, to prepuštam sudu svakoga, tko je ikada istinski ljubio.

Onaj, komu se je ljubav vraćala ljubavju, ali je bila obična i jednolična, onaj ne može pojmiti, kako strastvena ljubovnika može smrviti takav nenadani i žestoki udarac. Svaki ljubovnik živi obično u sladkoj neizvjestnosti i ne nastoji, da saznade, je li takodjer ljubljen ili ne. Mnogi dapače misli, da i ne ljubi, da mu je ljubavi već odavno nestalo u grudi. Ali kad ga zadesi takav nenadani slučaj, kao Andrejeva, onda istom opazi, koliko obožava milu djevojku.

Nu čim se je Andrejev više približavao svomu stanu, tim ga je sve više ostavljala srčba, da ju nadomjesti užasna očajnost. On je ćutio, kako mu nestaje svih sila. Kad se je uzpeo uz stube, stade neodlučno pred svojimi vrati. U njegovoj sobi mogla je biti Katja. Kad se je toga sjetio, htjede mu srce pući.

Napokon otvori vrata i opazi Katju, koja se je nehajno šetala po sobi, pjevuckajući nekakovu veselu pjesmicu. Andrejev ostade na mjestu i ne progovori upravo ni rieči; koljena su mu klecala kao u groznici i on je oćutio, kako sav drhće i bliedne. Katja ga samo pogleda, ode k prozoru i prasne u smieh. Andrejev nije mogao, da se dulje svlada; on poleti k njoj, pograbi ju grčevito za obe ruke i reče od gnjeva drhćućim glasom:

— Gdje si sinoć bila?

— Vi ste poludili! vikne Katja i skoči od njega. — Što želite od mene? Što hoćete? . . . Ja sam amo

došla, da uzmem svoj posao, što sam ga jučer ovdje zaboravila, ali nisam došla k vama. . .

Sav razjaren poleti Andrejev i opet k njojzi, ali u taj čas pokuca netko vrlo silno na vratih.

— I opet vaši prokleti umjetnici! — šaptne Katja zlovoljno, ali sigurno i vrlo zadovoljna, jer se je ozbiljno počela bojati Andrejeva.

I opet se začu kucanje na vratih, a ona skoči za zastor. Andrejev nije još ni došao do vrata, a ona se već širom otvoriše i u sobu udje njegov kum. On skine šešir, ogleda se po sobi, okrene Andrejevu svoje crveno i posve nabuhlo lice, te reče hrapavim glasom:

— Ja dolazim k tebi, dragi moj . . . uf! . . . uf! . . . da ti nešto kažem.

Istom sada pogleda Andrejev pozornije toga debeljaka i opazi, da je mnogo crveniji, nego obično.

— Što želite? — zapita ga Andrejev smeteno i pogleda plahim pogledom na zastor.

— Kako? . . . Što želim? . . . Ja sam mislio, da ti to već i sam znadeš! Ja sam mislio, da ti to ne bi istom trebao reći.

Andrejev htjede mu dati naslonjač, da sjedne, ali na jednom opazi na njemu Katjin klobuk, koji je ona bila zaboravila, te mu brzo ponudi stolac.

— Hvala! — rekne zlovoljno kum i odbije stolac. — Ja sam dobio list od tvoga otca. . . Ali molim te, reci mi, da li si zbilja zamislio, da budeš umjetnik? — nastavi kum i prekrsti ruke na ledjih. — Pokaži mi te kukavne lupeže, koji te zavadjaju, da se baviš svakakovimi glupostmi i da zanemaruješ svoj posao . . . pokaži mi ih. . .

— Ja vas molim, da nikoga ne vriedjate! — odgovori Andrejev odlučno. — Mene nitko ne zavadja. . .

Što god ja radim, to radim po svojoj odluci, po svojoj slobodnoj volji. . .

— Što? — vikne razjareni kum i zacrveni se kao jagoda. — Što? Ah, gle ti toga derana! On još misli, da će meni soliti pamet! . . . Ja sam te obasuo dobročinstvi, ja sam ti pribavio koricu kruha, a ti si još drzovit i neotesan! A zar ti već ne znaš, kako me je tvoj otac zaklinjao živim Bogom, da ti nadjem kakovu službu? Ali mjesto da mi se za to zahvališ, povlačiš se ti radje sa kojekakovimi lupačami i misliš samo na razne ludorije! . . . Ta što ti mariš, nema li tvoja obitelj ni korice kruha! . . . Ja sam razgovarao sa vratarom: k tebi dolaze svakakove gospodjice. . . U tebe mora da je dosta novaca . . . ah! ah! . . . A ona, a ona, — vikne on još jače i pokaza na zastor, — ona je ovdje! . . . Za što si ju sakrio, tu golubicu? . . . Izadji der, izadji! — završi on i podje prema zastoru.

— Ni koraka dalje! — dovikne mu Andrejev sav blied od gnjeva i srčbe.

— Kako? . . . Ah, ti lopove! — odgovori debeljak, ali kad je opazio Andrejevljevo bliedo i odlučno lice, zaustavi se i proti svojoj volji.

— Ah, ti lopove, ti lopove! — nastavi kum i stupi na vrata. — Čekaj, ništarijo, to ćeš mi već platiti, to ćeš mi već platiti! . . .

Andrejev zalupi za njim vrata i poleti kano bjesomučan k zastoru. Ali Katja bila ga je već pretekla. Ona je stajala usred sobe, te se je ogrtala svojim ogrtačem. Obrazi bijahu joj rumeni, pa se je vidilo, da je silno razjarena. Kad je ona na glavu metala svoj klobuk, činilo se je Andrejevu, da mora s uma saći. On

zajeca iz dna grudi i poleti k djevojci, ali ona mu se ukloni i pohrli k vratima.

— Katja, — vikne Andrejev, — čuj me, tako ti Boga, samo jednu rieč . . .

— Što ja marim za vaše rieči! — odgovori ona i zakima nestrpljivo glavom. — Molim vas, ne hinite, da ste toliko zdvojni. . . Ja znam, da vi za me ne marite, ali se i nadam, da ćemo se sada za uviek razići. . . Ovamo mogao bi doći svatko, da me pogrdi, a ja bi morala šutiti. . . Čujete li? Medju nama je svemu kraj . . . Moja noga ne će nikad više prekoračiti vaš prag. . .

— Katja! Katja! — klikne Andrejev i pruži za njom ruke.

— Ja ne čujem ništa . . . ništa . . . ništa! — odgovori ona i otvori vrata. — Taj život bio mi je već odavno mrzak, — nastavi ona i pograbi za kvaku. — Idite k svojim umjetnikom. . . Hvala Bogu, ja već razumijem sve i uvidjam, kako ste me varali . . . Ali što za to? . . . Ostajte s Bogom! . . . Ostajte s Bogom! . . . Budite sretni! — dovrši ona i iztrča iz sobe.

Andrejev prigne glavu, pokrije rukama lice i klone plačući na divan . . .

VII.

Sestra.

Drugi dan nije Andrejev išao u ured. Cielo prije podne pisao je list Katji. Ali još iste večeri povrati mu Varvara Gavrilovna taj list, a on nije bio razpečaćen. To se je opetovalo više put, dok mu Varvara Gavrilovna napokon nije rekla, da je Katja otišla k Levickijevim. Andrejev nije cieli tjedan išao u ured, i za to mu odkazaše službu. Sad nije mogao dugo premišljati. Andrejev ode mahom u akademiju i kaza Petrovskomu sve, što se je dogodilo. Posljedica svemu tomu bila je dvostruka: Petrovski je odlučno zahtievao, da se Andrejev preseli k njemu; a Borisov pade mu oko vrata i zaguši ga skoro od veselja.

I nehotice obuze neopisiva tuga biednoga Andrejeva, kad su malo po malo iznieli sve njegove stvari iz sobe, u kojoj je on sproveo pune tri godine svoje mladosti, a sad je bila skoro posve prazna i pusta. Čuvstvenu čovjeku nije lako, da se razstane sa svojim milim stanom; njemu se čini, kao da ostavlja kakova

rodjaka. Svatko se prije sprijatelji sa četiri uboga zida, nego sa sjajnom dvoranom. Ovdje se razdiele sva čuvstva, a ondje se usredotoče sve misli u ona četiri zida, koji su znali za sve naše tajne i koji su nam često bili jedini prijatelji.

Još se je više raztužio Andrejev, još je više klonuo duhom, kad je u dvorištu zadnji put pogledao na Katjin prozor. Rub zastora nije se više podizao kao nekoč. Zastor je dapače bio sasvim spušten, kao da je mrtvac u sobi. Sav poražen tugom izadje Andrejev iz dvorišta i podje prema Vasiljskom ostrvu.

Borisov i Petrovski nastojali su svimi silami, da ga razvesele, ali Andrejev nije nikako mogao, da zaboravi te nesretne dogodjaje, koji su mu potresli svu dušu. Ali malo po malo zaboravljao je svoju nesreću kraj silna posla i kraj prekrasnih uspjeha, što ih je danomice postizavao. On je prije vremena iz odiela, u kom su se risali modeli od sadre, prestupio u odiel, u kom se je risalo po naravi. Često je morao napuštati svoj običui posao, da slika portrete činovničkih žena i kćeri, ali to ga nije ljutilo. On je po želji ljubeznih tatica i mamica vještom rukom risao grube crte njihove djece, te je nemilosrdno tupe nosove pretvarao u oštre nosove grčke ili rimske, i nije štedio crvene boje, samo da lica budu čim rumenija, pa je bio neizmjerno sretan, kad je olovkom i kistom zaslužio prvih sto rubalja i poslao ih svojim roditeljem. Osim toga novca nije Andrejevu trebalo drugoga. Petrovski mu je u trgovini raznih slikarskih potrebština bio priskrbio neograničenu veresiju, a platna je imao dovoljno, pa je samo trebao da radi! Nu on je i radio, koliko je samo mogao. Na koncu godine bio je medju prvimi. Približavao se je konačni izpit, a i djaci i profesori jednoglasno su tvr-

dili, da će Andrejev za svoje radnje dobiti prvu srebrenu kolajnu. Borisov mu je prvi saobćio tu veselu viest.

— Ali ni to još nije sve! — dovrši on i stade skakati pred Andrejevom. — Reći ću ti još nešto, što će te isto tako razveseliti. No, što misliš, što bi to moglo biti? . . . Pogodi! . . . List od sestre! — klikne on i pruži ga Andrejevu.

Oba prijatelja sjedoše kraj njega i stadoše nestrpljivo očekivati, da im kaže, što mu sestra piše; ali do skora izčeznu veseli izraz sa njihovih lica. Andrejev se na jednom smrče. Drhćućom rukom okrene on pismo i prigne glavu.

— Što piše? — zapitaše oba prijatelja u isto vrieme.

— Čitajte! — odgovori Andrejev, sav blied i satrven, pogleda ih suznima očima i pruži Petrovskomu pismo.

Petrovski čitao je ovo:

„Dragi prijatelju i brate! Ti me neprestano uvjeravaš, da si se promienio. U svakom tvom listu čitam ovu izreku: „Ja ćutim dan na dan, kako se oslobadjam od djetinskih misli i djetinskih sanja; ti me ne ćeš prepoznati, sestro, jer ja promatram život već kao ozbiljan čovjek, koji poznaje svoj položaj"... Ti ne ćeš nikada imati prilike, da te svoje rieči zasvjedočiš, kao sada. Dokaži mi dakle činom, da si pravi muž, a ja ću te ljubiti još više, nego što sam te ljubila dosele, ako je to u obće moguće. Čuj me: nas sve zadesila je velika nesreća... Naš otac izgubio je radi nekog vrlo ozbiljnog dogodjaja svoju službu!... On nije mogao toga podnieti; on je obolio, i ako smijemo vjerovati liečniku, lebdi u velikoj pogibelji. Ja

ne ću ni pokušati, da te tješim, jer nam to ne bi upravo ništa koristilo. Kad pročitaš ovaj list, uvidit ćeš, da još nije sve propalo. Budućnost nije toliko strašna, koliko nam se možda i pričinja. Saberi svu svoju pozornost, pa me poslušaj. Ti pojmiš, da ne možemo ostati u današnjem položaju. Naš otac nema nikakova imetka, osim male kućice, i mi smo živili samo od njegove plaće. U najboljem slučaju moći ćemo bez tudje pomoći živiti samo još mjesec dana. Tvojih sto rubalja ne može nam mnogo pomoći... A sad ću ti reći, što sam ja smislila. Prije svega te molim, da ne misliš, da je to možda s moje strane kakova silna požrtvovnost, da bi ja sve to učinila samo iz nužde, jer da me je na to nagnala puka očajnost itd. Ne, budi pametan, pa sve prosudi dobro; jednom riečju: pokaži, da više nisi diete, jer je tomu već i skrajnje vrieme!... Radi se ob ovom: Ti znadeš, da me je već pred četiri godine zaprosio Ivan Petrović Kunizin. Onda sam bila djetinjasta, pa nisam htjela, da ga uzmem, premda mi je život kod kuće bio dosta težak. Nemoj u ostalom misliti, da mi se on tada nije svidjao; ali ja sam tada bila još vrlo mlada, a njegovih pedeset godina bilo je dovoljnim uzrokom, da ga odbijem. Sada sudim drugačije; a osim toga čula sam o njemu mnoge potankosti: on je vrlo dobar čovjek. Kažu, da je vrlo škrt, ali što me za to briga! Ja nisam razsipnica, — ti to i sam znadeš. Glavna je stvar, što Ivan Petrović obećaje, da će uzdržavati cielu našu obitelj, ako se za njega udam. Ja ću to i učiniti najvećim veseljem. I to se napokon mora riešiti. Ti možeš i po naših sestrah prosuditi, što je to, kad djevojka ostane stara usidjelica. Naš položaj nije, kako vidiš, još toli loš. Ja se dapače nadam, da nam više

ne ćeš morati slati tih sto rubalja, što ih u Petrogradu sigurno i sam trebaš. Da, ja sam sretna, prijatelju, kad pomislim, da sam razpršila sve crne oblake, koji su se bili sakupili nad tvojom glavom. U prvi tren bili su naumili, da tebe amo pozovu, pa su već dosta uspješno bili pokušali, da ti nadju kakovo izpražnjeno mjesto, na primjer kod ovdašnje pošte, — a, kako ti se to svidja? Ali jedna jedina moja rieč bila je dovoljna, da razbije sve te sjajne osnove. Kum nam nije pisao još ni jedne rieči, da si ti odpušten iz službe; možeš i sam pomisliti, kako sam drhtala, da će otac svaki čas primiti pismo od kuma. Svaki čas sam mislila: sad, sad će saznati tu crnu viest!... Ali sad se, velim ti, već ništa ne boj!... Neka kum piše, što ga je volja, ja ću te braniti. Dakle vidiš, prijatelju, da nam još nije toli zlo, kako bi se moglo misliti. Ostaj s Bogom! Piši mi čim prije; ti si se malko ulienio. Nemoj mi pisati cielu uru, ja ne tražim takove žrtve. Uzmi jednostavno komadić hartije, (ali dosta velik), pa mi svaki dan napiši po nekoliko rieči; piši mi naročito čim obširnije o sebi: jesi li zadovoljan i kako živiš; o Petrogradu i o velegradskih novostih ne ću ni da čujem. Preporučam ti, da pišeš i otcu; to će ga u njegovoj bolesti sigurno obradovati. Ne spominji mu samo ni rieči o akademiji; prepusti to meni, ja ću to najbolje opraviti. Žive rieči osvjedočavaju mnogo bolje, nego i najljepše pismo. Ostaj još jednom s Bogom! Ja te čvrsto, čvrsto grlim ... no, a sada je dobro, poljubi me još jednom!

Tvoja prijateljica i sestra."

Taj list silno je porazio sva tri umjetnika. Andrejev je sav blied išao po atelieru, te se je na njegovom licu vidilo, da je upravo zdvojan. Borisov sjedio

je nepomično na svom mjestu, pa je neprestano žmirkao očima, kano da će mahom zaplakati, ili kano da gleda u sunce. Petrovski je niemo stajao sa pismom u ruci, te je visoko podigao svoju liepu glavu; neki zanos zrcalio se je u njegovima očima, a na licu mu blistalo se pravo oduševljenje.

— No, što kažete na to? — zapita Andrejev i zalomi očajno rukama.

— Ja velim, da na čitavom svietu nema mnogo toli plemenitih žena, toli čistih bića, kao što je tvoja sestra! — odgovori oduševljeno Petrovski.

— Što žena! To ... to je pravi andjeo, a ne žena! — rekne Borisov, skoči sa stolca i stane rukama mahati po zraku.

— A osim toga velim, — nastavi Petrovski, — da je ona sto put pametnija od tebe. Mani se plača i očajanja, pa ju poslušaj u svemu ...

— Kako? Zar i ti možeš misliti, da ću ja primiti tu njezinu žrtvu?

— Ali zar ti iz njezina pisma ne razabireš, da ona baš nije toliko nesretna? Ta ona ti, kako mi se čini, kaže dosta jasno, da to od nje nije nikakova žrtva ...

— I ti to vjeruješ! — klikne Andrejev. — Nu znaš li, da je taj gospodin Kunizin najveći lopov, koji je samo najgadnijimi sredstvi sgrnuo silan imetak. Pa ona, ona ... moja sestra ... toliko pametna, toliko dobra, da postane njegova žena! I sve to samo radi mene, radi naše obitelji ... ta je li to moguće? ... Ja ću zdvojiti samo za to, što ću po svoj prilici doći prekasno, a razumije se samo po sebi, da ću odmah na put ...

Petrovski i Borisov stadoše ga i opet zaklinjati, da bude miran, ali sve u zalud. Andrejev ih nije htio slušati; on zaboravi na sve i stane se spremati na put; ali na svu sreću dobi dan prije svoga odlazka i opet od sestre pismo, u kom mu je javljala, da se je već udala.

To pismo užasno je porazilo Andrejeva. Borisov Petrovski nisu ga ostavljali ni za časak, jer su se bojali, da će se on ozbiljno razboliti, ali se na svu sreću prevariše. Poslje nekoliko dana pošao je Andrejev dapače i opet na predavanje. Nu malo po malo opaziše njegovi prijatelji, da se je silno promienio; on je risao vrlo nehajno i lieno; bio je sav propao i omršavio, a crni kolobar vidio mu se izpod očiju. A i svoju vanjštinu posve je zanemario: bio je zapustio i držanje, i vlasi, i odielo. On je postao mrk i mučaljiv, te mu ni njegovi prijatelji nisu mogli izmamiti ni jedne jedine rieči. Oni su ga često zatekli, gdje sjedi sav zadubljen u očajne misli. Nekoliko dana prije izpita pričinilo se Borisovu i Petrovskomu, kao da je malko oživio, jer se je marljivije latio svog posla. Činilo se, kao da se je na njegovom bliedom licu i opet pojavila sjenka prijašnjega zanosa i oduševljenja. Taj dan bijaše za njih pravi blagdan. Obojica su se nadala, da će ga obradovati sjajan uspjeh izpita i počastna kolajna, koju je imao za stalno dobiti, te da će im to i opet povratiti staroga prijatelja i druga; i za to su ga ostavili na miru, pa su veselo očekivali izpit.

VIII.

Požrtvovnost.

Nu do skora uvidješe Borisov i Petrovski, da su se ljuto prevarili. Izpit je bio prošao, a proročanstva o Andrejevu bila su se podpuno izpunila: on je dobio prvu nagradu i srebrenu kolajnu, a osim toga doznačiše mu i vrlo liepu podporu; ali ga to sve nije razvedrilo, kako su se njegovi prijatelji nadali. Borisov je skoro zdvojio. On je pazio na Andrejeva, kao dobra pjestinja na zločesto diete.

Jednoga dana — bilo je to dva mjeseca poslje izpita — podvostručio je Borisov svoju pažnju. On je sa Andrejevom sjedio u akademiji; bliedo svjetlo svietiljke padalo je upravo na Andrejevljevo lice, te ga je Borisov, koji je sjedio kraj njega, mogao dobro viditi. Učinilo mu se, da je Andrejev još turobniji, nego obično, a osim toga bio je toli ozbiljan i miran, te se je vidilo, da je bio odlučio učiniti nešto odlučna i vrlo važna. On nije ni risao, nego je cielo vrieme sjedio

nepomično, zadubljen u očajne misli. Napokon zaklopi svoju listnicu sa risarijami i stane ju tako čvrsto vezati, kao stolar, koji zatvara kakav lies. Sve to opazio je Borisov, te je dapače čuo, kako je Andrejev težko uzdahnuo, i vidio, kako mu je suza sinula na oku. Meko srce dobra umjetnika pucalo je od tuge i pretežke slutnje. On spremi brzo svoje risarije i podje u hodnik, da pričeka Andrejeva. Napokon ga dočeka na ulazu iz akademije.

— No, kako je, dragi moj? Što ti je dao profesor, da narišeš? Jesi li danas mnogo radio? — zapita Borisov i uze Andrejeva izpod ruke, trudeći se neprestance, da bude tobože čim bezbrižniji i veseliji.

— Ne, ja nisam danas radio upravo ništa! — odgovori Andrejev i predje rukom preko lica. — Ti znaš, da su mi nedovršene radnje do zla Boga mrzke, a jer ovu nisam mogao svršiti, to ju nisam ni započeo. Ja sam došao, da se oprostim s akademijom . . .

— Što veliš? — šaptne Borisov i stane, kao da je prikovan na mjestu. — Molim te, prijatelju, za što se tako šališ?

— Hajdemo u naš stan . . . ondje ćeš sve saznati.

Do skora dodjoše u atelier. Borisov priskoči k Andrejevu, koji je sjedio pred svojom već dovršenom slikom, te ju je veselo promatrao.

— Ne vjeruj mu, Petrovski, ne vjeruj: on je poludio! — vikne bez daha Borisov i stane pokazivati na Andrejeva, koji je nešto hotio reći. — On govori toli ludo, da čovjeka moraju zaboliti uši. On veli, da je sada bio na predavanju, da se oprosti s akademijom, pa da ne misli, da će svršiti svoju risariju . . .

— Petrovski, — kaza Andrejev, — Borisov se je samo u tom prevario, što misli, da sam ja poludio. Ja

opetujem, da sam netom bio u akademiji, da se s njom oprostim; a ova večer biti će zadnja, što ću ju s vama sprovesti! — dovrši on i pogleda suznima očima najprije Petrovskoga, a onda Borisova.

Na te rieči protrnuše oba umjetnika. Andrejev ih je izgovorio toli mirno, te se je odmah vidilo, da je u njih sakrivena neka tajna i neoporeciva odluka.

— Što to veliš? Što je to? — zapita Petrovski, namršti obrve i pogleda u Andrejeva. — Molim te, brate, da promisliš, što kažeš . . .

— Čitajte! — odgovori Andrejev i izvadi sgužvano pismo iz žepa. — A onda recite i sami, imam li pravo ili ne. . .

Petrovski razmota pismo, Borisov pristupi k njemu, i oba pročitaše ovo:

„Dragi sine! Ja ne znam, čim smo uvriedili Višnjega, da nas toliko kara. Nije dosta, što je otac izgubio službu, nego nam još i ti zadaješ najveću tugu. Mi smo dočuli, kako neuredno živiš; ti bi se morao stiditi pred svojimi roditelji, a nije ni liepo, što zaboravljaš dobročinstva plemenitih ljudi. Tvoj kum sve nam je javio, a to je toliko porazilo tvoga otca, te smo svaki čas mislili, da će umrieti od boli. Osim toga snašla nas je i druga nesreća sa mužem tvoje najmladje sestre Sonje. Mi smo se glede njega užasno prevarili! Pokazalo se je, da je on najkukavnija varalica i najveći lopov. On se sada ustručava, da nam dade ikakovu podporu, kako je to prije Sonjuškine svatbe bilo ugovoreno, a ti dobro znadeš, da smo mu ju samo pod tom pogodbom dali. Sada smo, kako i sam vidiš, bez ikakove pomoći; a ako se ti ne odrekneš svojih zlih drugova i svoga lakoumna života, onda nam ne će biti druge, nego da podjemo — pro-

siti. Poslje nesreće, koja je zadesila otca, svi su nas ostavili i svi nas izbjegavaju. Jedini prisjednik Nikanor Akimić, taj dobri čovjek, podpomaže nas svojimi savjeti i svojim prijateljstvom. Ne ćeš li, da te stigne naše prokletstvo, izvrši želju tvoga otca i tvoje majke. Otac ti sa svoje smrtne postelje zapovieda, da odmah podješ amo, čim primiš ovaj list; a i mi svi molimo te za to najsrdačnije i suznima očima. Otac ti je ovdje kod pošte našao službu, hvala trudu i nastojanju Nikanora Akimića. Ti si sada sva naša nada i naš jedini spasitelj, pa sigurno ne ćeš dozvoliti, da tvoji ubogi roditelji poginu od glada i tuge. Tvoje sestre, Darja i Jelisaveta, i mi svi molimo te i zaklinjemo, da izpuniš našu zajedničku želju. Sestre te srdačno pozdravljaju, osim Sonje, koju nismo vidili već čitavi mjesec dana, jer smo se popravdali sa njezinim bezobraznim mužem. Ona vene, sirota, kao mrazom salomljena ruža. Ostaj s Bogom, ja ću moliti Boga za spas tvoje duše! Tvoja iskreno te ljubeća majka Ana Andrejeva."

Kad su pročitali taj list, oboriše oba umjetnika niemo svoje vlažne oči. U stanovitih slučajevih, kad je nesreća već posve očita i kad joj se više ne da izbjeći, razdiru utješljive rieči samo još više težke rane i onako već sasvim zdvojna i slomljena srca.

— — — — — — — — — — — — —

Tri dana, iza kako je bio primio taj list, vozio se je Andrejev u putnom odielu na jednoj drožki, a na drugoj pratili su ga Borisov i Petrovski. Oba umjetnika nisu ni mislila na to, da zapodjenu kakav razgovor. Ali napokon nije Borisov mogao da se dulje svlada, nego se je stisnuo bolje uz Petrovskoga, mičući se lagano na svom mjestu, kao kvočka, koja se boji, da ne će sdrobiti svojih jaja, te reče:

— Meni se čini, da će biti kiše...

Petrovski poglega ravnodušnim pogledom u vis i ne odgovori ni rieči.

Malo za tim reče Borisov i opet:

— Molim te, reci mi, kamo ide sva ta svjetina? Mora da je danas kakav blagdan...

Ovaj put nije Petrovski ni podigao glave, a Borisov prestade, da ga dalje izpitava.

Lagano su drožke naših umjetnika pokraj drugih kočija prolazile kroz silnu svjetinu, koja je veselim pogledom promatrala njihova tužna lica, kao da nije mogla da pojmi, kamo se sad mogu voziti, nego na Krestovsko ostrvo ili u Jelagin.

Napokon dodjoše do mjesta, gdje su našega putnika čekala druga kola. Andrejev metne u njih svoje kovčege i pruži prijateljem još jedan put obe ruke. Razstadoše se isto tako tiho i niemo, kao što su ga i izpratili. Svaki od njih ćutio je nenaknadivi gubitak, a njihova bolna lica govorila su mnogo više, nego i najizrazitije rieči.

Samo Borisov jecao je kao malo diete.

— — — — — — — — — — — — — —

Na večer istoga dana, pošto ih je minula najveća tuga, izadjoše Borisov i Petrovski iz ateliera i podjoše na bližnje ostrvo, da se prošeću. Oni bijahu toli zamišljeni i toli tužni, te nisu ni opazili, da su već došli do prve linije. Prva linija Vasiljskoga ostrva pruža pod večer, osobito na blagdan, vrlo živu i vrlo šarenu sliku. Njom se ide iz Petrograda na ostrva, na kojih po ljetu stanuje dobra polovica čitavoga grada. U takovih večerih odjekuje njezinim pločnikom sva sila kočija, koje prolaze izmedju neizmjerne množine ljudi. Tuj vidiš staro i novčano plemstvo, koje se na raznih kočijah i

kočijicah vozi na Kameno ostrvo, na kom je sagradjeno mnogo najkrasnijih villa; tuj vidiš i trgovce u šarenih teljegah ili u brzih drožkah; neizmjeran je broj velikih fijakera, koji nisu prani od velike poplave god. 1824; oni su prepuni ružičastih vrpca, marama i klobuka, kojimi su pokrivene glave i grudi trgovačkih žena i kćeri, te se lieno kao nespretni morski raci kreću kroz silnu povorku drožka, koje se prema njima pričinjaju kao mali mravi. Pokraj omnibusa, koji su ogromni poput Noemove arke, vidiš i kočije osobita lika, vrlo jeftine, ali i vrlo udobne, koje pripadaju petrogradskim Francezom ili Niemcem i imućnim trgovcem, zanatlijam i obrtnikom, koji u Čuhonskaji ili u Novoj Derevnji imadu svoje ljetovnike, malene poput malih kućica od karata. Pločnikom miče se narod. Niži činovnici, oženjeni sa kišobranom, a neoženjeni sa palicom u ruci, gizdavi pisarčići, naličene ljepotice, trgovci iz Gostinjeg dvora sa svojimi suprugami, gradjani i kalfe u platnenih kaputih, s harmonikom izpod pazuha: — sve to gura se i vere, da čim prije stigne do svoga Eldorada, do Petrovskoga ostrva.

Borisov i Petrovski, stisnuti svjetinom kao dva pšenična zrna mlinskim kamenom, išli su takodjer obćim pravcem, dok nisu skoro i proti svojoj volji došli na bučno ostrvo. Svjež morski zrak, buka svjetine, koja je prolazila obalom, zvuk glasbe iz daljine, štropot kočija i prekrasne žene na otvorenih balkonih: — sve to očaralo je tako oba umjetnika, te su napokon malko zaboravili svoju preveliku tugu. Pošto su odlučili, da će ovdje sprovesti večer, počeše se kroz svjetinu turati prema Jelaginu, središtu zabave, kadno na jednom upravo na sredini Krestovskoga mosta nabasaše na čitavu hrpu umjetnika, kojim bijahu na čelu

Vahrušev, Čibesov i Sidorenko. Svi su bili malko razdragani.

— Ah, Borisov! Petrovski! Kamo? Kamo? Koja sreća, da smo vas našli? — viknuše umjetnici u jedan glas i obkoliše svoje drugove, koji su svimi silami nastojali, da dodju napred.

— Kamo ćete, gospodo? Hodite s nama, ja ću vam pokazati kćer pelivana Weinhardta, — predstava mora se odmah dovršiti, — ej, to vam je upravo divna djevojka! U nje su takove ručice, takove nožice i takove grudi, da bi s mjesta mogli naslikati najljepšu bakanticu! — vikne Vahrušev i mahne oduševljeno rukom po zraku.

— Ah, gospodo . . . ah, Petrovski. . . Samo veselo, prijatelju! . . . Ta to je pravi zimski karneval, odnio me djavo. . . Roma! Napoli! — klikne Čibesov i mahne šeširom na sve strane. — No, ali gdje je Andrejev? . . . Ta ja ne vidim Andrejeva!

— Andrejev je jutros odputovao, — odgovori hladno Petrovski.

— U istinu . . . to sam već zaboravio! — vikne Čibesov i udari se rukom po čelu.

— Šteta, velika šteta! — upane mu u rieč Vahrušev i uozbilji se u licu. — On je bio vrlo darovit. Ja sam još nedavno vidio njegovu zadnju risariju . . . bila je divna i upravo vragometno narisana. . .

— Da, a u zadnje vrieme risao je već izvrstno i modele i vlastite skizze, — nastavi ozbiljno Sidorenko, kojega je vino uviek malko raztužilo. — Ali koji ga je bies naputio, da ostavi akademiju i da ode u pustu provinciju? . . .

Borisov i Petrovski ne odgovoriše ni rieči, nego se oprostiše sa svojimi prijatelji i htjedoše, da predju

preko mosta, ali im u taj čas velika kočija zakrči put, te još moradoše ostati medju svojimi drugovi. Borisov pogleda u kočiju i protrne od čuda, a to čudo poveća se još više, kad je Vahrušev na vrat na nos poletio napred i stao živo pozdravljati mladu djevojku, koja je sjedila u kočiji, te mu je isto tako živo odzdravljala.

— Tko je to? Tko je to? — zapitaše umjetnici u jedan glas i obkoliše Vahruševa, koji se je još uviek klanjao, premda je kočija bila već odavno prošla. — Ah, to je divna djevojka, upravo divna! Ali tko je to tko je?

— To je jedna od mojih prijateljica, — odgovori zadovoljno „Van Dyk“ i pogladi bradu. Ona stanuje kod moga prijatelja, kod posjednika zlatnoga rudnika u Sibiru. Ja ju poznajem već dosta dugo. Ona je prije dolazila u pohode k nekoj Levickoj, s kojom sam takodjer prilično poznat, — nastavi on bezbrižnim, ali ujedno i vrlo sumnjivim glasom. — Zove se Katarina Andrejevna . . . Ali čemu da vam o njoj govorim? . . . Za nekoliko dana, ili još prije, ako vas je volja, moći ćete ju viditi u mom atelieru . . . Ja sam obećao, da ću ju naslikati kao bakanticu . . .

Borisov i Petrovski samo se pogledaše i podjoše kući. Taj nenadani slučaj bio ih je s nova silno razžalostio. Oni su mislili na Andrejeva, koji se je u taj tren vozio pustom cestom, i težkim srcem povratiše se oni u svoj atelier, a da nisu ni čekali na svršetak svečanosti.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Pet godina kašnje bilo je ime Petrovskoga poznato skoro u svih akademijah Europe. Njegova najnovija slika, koju je bio naslikao u Italiji, bila je sa parižke izložbe donešena u Petrograd. S njom je došao i

Petrovski. Slavan i zaokupljen najljepšimi naručbami, nije Petrovski ipak zaboravio svoga staroga druga Borisova. On ga je potražio u maloj sobici pod krovom u osamnaestoj liniji Vasiljskoga ostrva, pa mu je ponudio posla, jer ga je bolila prijateljeva oskudica. Posao bijaše taj, da je Borisov po nacrtu Petrovskoga imao naslikati ikonostas za neku crkvu u jednoj od naših južnih gubernija. Svatko će pojmiti, da je Borisov največim veseljem primio tu ponudu. On dobi nešto predujma, kupi kistova i boja, uze na željeznici kartu, oprosti se sa Petrovskim i podje na put.

Evo izvadka iz lista, što ga je Petrovski poslje nekoliko dana od njega dobio:

„I tako sam se, dragi prijatelju, po našemu dogovoru odvezao u gradić, u kom živi naš biedni Andrejev. Baš je bilo podne, kad sam prispio. Po ulicah bila je grobna tišina, upravo kao da su stanovnici iz svojih lomnih kućica pobjegli na sigurnije mjesto. Kad sam došao pred kuću Andrejeva, stalo mi je srce jače kucati. Ja sam pogledao u svaki prozor, ali svi bijahu zastrti starimi zastori, a u kući bijaše posve mirno, kao i na ulici. Zatim sam kroz širom otvorena vrata unišao u dvorište, koje bijaše puno kopriva i svakakovih bačava, izloženih na sunce, da se suše. Osim toga trčalo je po smeću nekoliko kokoši. Na stubah sjedio je slab starac u vojničkoj kabanici i krpao nekakav kaputić.

— Stanuje li ovdje Andrejev? — zapitam.

— Grigorij Petrović?

— Da.

— Stanuje . . . ali sad nije kod kuće. On još nije došao iz ureda. . . Pošta upravo odilazi.

Deset minuta kašnje unišao sam u vrlo nizki poštarski ured. Kad sam otvorio vrata, našao sam se u

velikoj hrpi kočijaša i seljaka. U zadku sobe sjedio je Andrejev kraj stola, na kom je bilo mnogo listova i nekoliko kopejaka. On je marljivo pisao desnom rukom, a lievom je brojio novce. . . Ne mogu ti reći, koliko se je promienio. Ja sam sav protrnuo, pa sam pošao k njemu i primio ga za rame.

— Odmah . . . strpite se! — odgovorio je on i pisao dalje. Ali na jednom podigne oči, pogleda me smeteno, uhvati me za ruku i padne mi veselim uzklikom oko vrata.

— Grigorije Petroviću, — reče netko iz kuta, — pošta čeka . . .

— Odmah . . . odmah . . . počekajte časak!

I on mi i opet pade oko vrata. Za pet minuta bijaše pošta odpremljena, a mi izadjosmo na ulicu.

— Kako si ti došao amo? Od kuda? Koji te je slučaj doveo k meni? — zapita me Andrejev, silno uzrujan od prevelika veselja.

Ja sam mu rekao, kamo putujem; a onda smo govorili o tebi. On me je pozorno slušao, ali nije odgovarao ni rieči; nu čim smo došli k njegovoj kući, nestalo je njegova zanosa i oduševljenja. On se silno smete, pogleda brzo na prozore, pa me srdačno zamoli, da za Boga pred njegovimi ne kažem svoje pravo zvanje.

— Rieči „umjetnik“ i „slikar“ još su im i sada zazorne i neugodne. . . Reci im, da si činovnik, pa će sve biti u redu. . .

Kad je to rekao, ogledao se je pazljivo na sve strane.

Na to stupismo u malu sobicu sa nizkim stropom, koji je bio tako zamazan od muha, da je već posve pocrnio. Kraj takodjer vrlo zamazana zida stajao je

star divan, nad kojim je visila nekakova zemljopisna karta, a pred divanom bijaše stol sa dva drvena stolca. Na prozoru ležao je mali jastuk, presvučan bielim platnom. Razne šivaće sprave odavale su, da u toj sobi ne stanuje sam Andrejev. Na moje pitanje odgovori mi, da se je oženio; otac mu i sestra bijahu već mrtvi.

— Grigorije Petroviću! — začuje se hrapav glas iza vrata.

Andrejev stisne mi ruku i ode u drugu sobu. Ja začujem šušanj suknje i šapat od više osoba. Malo za tim dovede mi Andrejev visoku i vrlo mršavu staricu sa naočali na nosu i iznošenom crnom kapom na glavi.

— Evo ti, majčice, predstavljam svoga staroga prijatelja iz Petrograda! — rekne Andrejev.

Starica spusti svoje mršave ruke, pogleda me kroz naočale i rekne drhtavim glasom:

— Drago mi je, baćuška... Molim, sjednite . . . molim, vaša milosti!.. Jeste li već odavno otišli iz Petrograda?

— Bit će tjedan dana.

— Kako?... Ja ne čujem dobro, baćuška.

Ja ponovim svoj odgovor.

— A čim se bavite, gospodine?

Odmah sam pogodio, da bi me već i sama pomisao na to, da sam i ja bio jedan od onih prijatelja, koji su njezina sina zavadjali na stranputice, učinila zazornim starici, pa sam za to smjelo odgovorio, da sam činovnik.

— Ah, baćuška, — rekne starica plačnim glasom, — a kako ste se sjetili našega Griše?... Ta je li on zaslužio, da vi, koji ste toli ugledni, na njega

mislite?... Vi ste ga, kako mi se čini, poznavali u Petrogradu.

I sad stane stara na moje najveće čudo grditi svoga sina i spočitavati mu njegovu lienost i njegov lakoumni život, tvrdeći, da bi inače i on poput mene bio mogao postići veliku čast i dobru službu; ali ovako da su radi njegove prijašnje nemarnosti svi skoro oslieplili od plača itd. itd. Ubogi Andrejev stajao je kao odsudjen, te je bio sav rumen od stida.

— Hoćete li dugo ostati u našem gradu, baćuška?

— Ne, samo jedan dan, — odgovori Andrejev i pogleda prijazno svoju majku.

— Tebe ne pitam! — odgovori starica zlovoljno. — Zar ne vidiš, da ja govorim s ovim gospodinom?

I ja sam odgovorio na njezino pitanje.

— Ja sam pozvao prijatelja, da s nama objeduje, — rekne Andrejev plaho.

Starica podigne brzo glavu, pogleda sina srditim pogledom i rekne bolnim licem i dosta grubim glasom:

— Ne očekujte mnogo, baćuška... Ja znam, da vi u Petrogradu izvrstno jedete ... ali kod nas je posve drugačije...

Starica izadje iz sobe, a ja pristupim k Andrejevu, ali se u taj par začuje onaj isti hrapavi glas, koji ga je već jednom bio zovnuo. Andrejev podje u drugu sobu, iz koje sam i opet začuo šapat raznih osoba. Za tim se povrati i povede me k objedu. U sobi, u koju smo unišli, bilo je toliko raznih stvari, da je jedva ostalo mjesta za ovelik stol i nekoliko stolaca. Osim starice bijahu ovdje još tri žene: jedna je bila krupna i debela, s naduvenim licem, koje bijaše posve slično izpečenoj jabuki, i s drzovitim pogledom; druga

je bila nešto mladja, po prilici u trideset i petoj godini, ali suha i kozičava, prava slika i prilika svoje majke; treća bijaše nešto preko dvadeset godina, ali na njezinu licu zrcalila su se sva obilježja lienosti i glupoće

— Predstavljam ti svoju ženu, — rekne Andrejev i pokaže mi ju rukom. — A to su moje sestre, — nastavi on tiho.

Sve tri nakloniše se vrlo nespretno, a onda sjedosmo k stolu. Ti ćeš pojmiti, da naša zabava nije bila najugodnija. Napokon se dovrši objed, a s njim i moja muka. Andrejev je po svoj prilici slutio, kako mi je. On pristupi k meni.

— Hajdemo odavde! — šaptne mi tiho.

Pošto smo prošli kraj kuća i plotova, dodjosmo izvan grada na dosta strmu visočinu nad obalom rieke. Pod nami vidjele su se ribarske kolibice, obkoljene vrbami, na kojih su se sušile ribarske mreže. Za riekom prostirale su se nepregledne livade, izmedju kojih bijaše po koja mala omorikova šumica. Desno od nas bilo je na malom brežuljku gradsko groblje. Andrejev povede me upravo onamo.

— Ovdje! — šaptne on i pokaže mi nadgrobni humak, nad kojim je bio dosta kržljav strmogled. — I ti si ju nekoč ljubio... O, kad bi ti znao, Borisove, kako sam osamljen, od kako mi je umrla sestra! — nastavi tiho i otare suzu na licu. — Smrt otca nije me se jako kosnula ... nas je vezala samo navika i dužnost ... ali iza smrti svoje sestre ostao sam sâm samcat na svietu.

Mi sjedosmo u travu pokraj groba i razgovarasmo se vrlo dugo. Ja sam već bio opazio, da se je An-

drejev čisto promienio, čim je otišao od svojih; ali sad je upravo bio posve drugi čovjek.

— Da, Borisove, za me je svemu kraj! — rekne on. — Ja nisam više ni s daleka onaj, kako si me nekoč poznavao. Moja sudba već se je riešila . . . ja sam mrtav . . . mrtav za sav sviet. A što je najgore, ja ćutim, da mi sile klonu. Ne spočitavaj mi ništa! Uzmi prvoga čovjeka, premjesti ga u pusti okružni gradić i okruži ga ljudmi, kao što su ovdje, pa će isto tako propasti, kao što sam propao i ja. Tuj ne koristi ni osvjedočenje, ni odlučna volja. . . Ja često razmišljam: za što je moj udes bio toli grozan? Koli često sjedim na ovom mjestu, pa gledam prema sjeveru, onamo prema Petrogradu, — baš kao i sada, — i sjećam se svojega zanosa, svojih nada, našega ateliera, svoje sobice u Novih mjestih, u kojoj sam bio toli sretan . . . i sjećam se Katje. . . U životu, što ga ja živim, nasladjuju me i same uspomene i ublažuju bar ponekle moje težke jade. . . Reci mi, nisi li ništa čuo o Katji? Gdje je sad ona? Što je s njom? . . ,

Ja sam ga uvjeravao, da ništa o njoj ne znam, da ju iza našega razstanka nisam baš ni jedan put sreo.

— Ti se možda čudiš, kako sam se mogao izmiriti sa svojimi, pošto sam jasno promotrio svoj položaj? Ti se takodjer čudiš, za što sam se oženio? — nastavi biedni Andrejev. — Ali promisli malo bolje, pa ćeš priznati, da bi tako uradio svaki čovjek na mom mjestu. Moja je sestra umrla, a mene je obuzela užasna tuga. Ja nisam imao nikoga, s kim da ju podielim. U takovoj strašnoj nevolji njie dovoljna utjeha iskrena prijatelja ili dobra druga. U takovih trenutcih želi srce svakoga čovjeka, da se posve povjeri ženi. Tada nam

se čini, — a često se i prevarimo, — da su samo one ćutljive i nježne. Ja sam upoznao svoju ženu. . . Ja sam vidio, da je ona vrlo dobra i čedna djevojka, pa sam ju oženio, samo da se čim prije riešim svoje očajne samoće. . . Ja nisam baš jako nesretan, — nastavi Andrejev i sav se zarumeni. — Slikarstvu sam rekao s Bogom, ono je za me mrtvo, baš kao i moja sestra, i nje je nestalo za uviek. Ja čuvam svoje risarije, kao sladke uspomene na sretniju prošlost, kao dokaz, da je i u mene bilo nešto talenta. Mene tješi misao, da ga nisam svojevoljno zanemario, da ga nisam u zalud potratio, i da bi u drugih obstojnostih možda i ja — bio umjetnik! . . .

On ne zna još ništa o „Družtvu za podporu umjetnika“, a ja nisam hotio, (ti već znadeš za što!) da mu ga spomenem; ali potajno blagosivao sam to plemenito družtvo, koje će odsele podpomagati naše mlade umjetnike. Da, Petrovski, sad ne će više nikoga od nas stići žalostna sudba našega biednoga Andrejeva!

I još dugo govorio je Andrejev tako. Žalostne bijahu njegove rieči; još žalostnije prikazivao se je mojima očima život našega biednoga druga, koji tiho trpi, bez roptanja i bez zavisti, — život pun najveće požrtvovnosti, — a za koga? . . . Za obitelj, koja ni malo ne shvaća te velike žrtve, nego još nastoji, da mu ogorči svaki trenutak toga života. . .

Već se je mračilo, kad smo dovršili naš razgovor. Na okrug, u gradu i za riekom, bilo je već sve tiho. Jedva zamjetljivi zvuci zvona iz daleka samostana što ih je do nas donosilo blago povjetarce, odjekivali su nad nepreglednom ravnicom. Mi smo niemo prolazili groblјem. . . U sjeni ležeći nadgrobni humci izgledali

su vrlo tužno, i samo viti strmogled nad grobom sestre Andrejevljeve i oko njega nekoji žuti cvietci dizali su svoje glave, obasjane zlatnim svjetlom tiho zalazećega sunca.

Sat kašnje oprostio sam se s Andrejevom, stisnuvši mu možda zadnji put ruku" . . .

